TARTU ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND

Eraõiguse osakond

Grete Savila

TEOSTE JA MUU MATERJALI VABA KASUTAMISE ÕIGUS DIGITAALSES JA PIIRIÜLESES ÕPPETÖÖS

Magistritöö

Juhendaja

MJur Gea Lepik

Kaasjuhendaja

Mag. iur. Kärt Nemvalts

TALLINN

2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS 4

1. HARIDUSERANDI ÕIGUSLIK RAAMISTIK ENNE DSM-DIREKTIIVI JA SELLE PUUDUJÄÄGID 11

1.1. OLEMASOLEV REGULATSIOON 11

1.2. HARIDUSERAND INFOÜHISKONNA DIREKTIIVIS JA AUTORIÕIGUSE SEADUSES 20

1.2.1. Mitte-äriline eesmärk 23

1.2.2. Mahupiirang 25

1.2.3. Haridusasutuse mõiste 27

1.2.4. Lepinguvabaduse põhimõte 29

1.2.5. Teoste liigid 30

1.3. HARIDUSERANDID TEISTES EUROOPA LIIDU DIREKTIIVIDES 31

1.4. PUUDUJÄÄGID 34

2. DSM-DIREKTIIVIST TULENEV HARIDUSERAND 40

2.1. DIREKTIIVI PÕHJUSEST JA EESMÄRGIST 40

2.2. DSM-DIREKTIIVIST TULENEV HARIDUSERAND 44

2.2.1. Vaba kasutus haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades 48

2.2.2. Kasutus peab hõlmama digivahendeid 49

2.2.3. Õigus õiglasele hüvitisele 51

2.2.4. Päritolumaa põhimõte 53

2.2.5. Mahupiirang 54

2.2.6. Turul kättesaadavad litsentsid 54

KOKKUVÕTE 57

FREE USE OF WORKS AND OTHER MATERIAL IN DIGITAL AND CROSS-BORDER STUDIES 61
KASUTATUD ALLIKAD 63
KASUTATUD KIRJANDUS 63
KASUTATUD ÕIGUSAKTID 65
KASUTATUD KOHTULAHENDID 66
MUUD ALLIKAD 68

SISSEJUHATUS

Eesti Vabariigi põhiseaduse[1] (edaspidi põhiseadus või PS) § 37 kohaselt on igaühel õigus haridusele. Sama õigus tuleneb ka ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni[2] (edaspidi inimõiguste ülddeklaratsioon) artiklist 26 ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta[3] (edaspidi harta) artiklist 14.

Ka intellektuaalset omandit kaitstakse põhiõigusena. Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 27 lõike 2 kohaselt on igal inimesel õigus oma moraalsete ja varaliste huvide kaitsele, mis tulenevad teaduslikest töödest, kunsti- ja kirjandusteostest, mille autoriks ta on. Harta artikkel 17 lõige 2 sätestab eraldi, et intellektuaalomandit kaitstakse. Põhiseaduse § 39 näeb ette, et autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Viimast sätet tuleb tõlgendada koostoimes PS §-ga 32, mis on PS-i kehtivas tekstis ja intellektuaalse omandi kaitse üldnormiks.[4]

Haridus on mõeldamatu ilma juurdepääsuta õppematerjalile, millest suur osa on autoriõiguse ja kaasnevate õigustega kaitstav. Siinkohal muutuvadki oluliseks autoriõiguslikud erandid.[5] Ka autoriõigust reguleerivad rahvusvahelised konventsioonid rõhutavad nii vajadust „võimalikult tõhusal ja ühtlasel viisil kaitsta autorite õigusi nende kirjandus- ja kunstiteostele“[6] kui ka vajadust „säilitada tasakaal autori õiguste ja avalike huvide vahel, eelkõige seoses hariduse ja uurimistegevusega

[1] Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

[2] Inimõiguste Ülddeklaratsioon. Vastu võetud 14.12.1948 ÜRO peaassamblee poolt.

[3] Euroopa Liidu põhiõiguste harta ELT C 326, 26.10.2012, lk 391—407.

[4] Kelli, A., Pisuke, H. PõhiSK § 39/1. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. Vlj. Tallinn: Juridica 2020.

[5] Autor kasutab käesolevas uurimises termineid “erand” ja “piirang,” et tähistada mõistet, mida erinevates rahvusvahelistes konventsioonides ja riigisisestes õigusaktides nimetatakse ka “erandid ja piirangud,” “lubatud kasutusviisid,” “vastuväited” jm, sünonüümidena.

[6] Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. – RT II 1994, 16, 49.

ning informatsiooni kättesaadavusega.“[7] Kui üldised piirangud autoriõiguses[8] seonduvad ainuõiguse objekti, õiguste mahu ja kestuse määramisega, siis konkreetsed seadusega sätestatud piirangud (vaba kasutamise erandid) seonduvad ühiskondlike huvidega ehk erinevate kulutuuriliste, sotsiaalsete, informatsiooniliste, majanduslike ja poliitiliste vajaduste ning eesmärkidega.[9] Seega on autoriõiguse eranditel keskne roll autoriõiguse omajate ja ühiskonna huvide õiglase tasakaalu leidmise seisukohast.[10]

Erandid annavad neist kasusaajatele õigusliku aluse autoriõigustega kaitstud materjali kasutamiseks, ilma et nad peaks õiguste valdajatelt selleks luba küsima. Teisisõnu on tegemist teose kasutamisega teise isiku pool viisil, mis küll põhimõtteliselt kuuluvad autori ainuõiguse valdkonda, kuid mida teatud tingimuste järgimisel ei peeta autori ainuõigusi rikkuvaks.[11]

Euroopa Liidu autoriõiguse reeglistik näeb ette ammendava loetelu eranditest erinevates autoriõiguse direktiivides. Küsimus kas see erandite loetelu peaks olema kinnine ning kas nende tõlgendamine Euroopa Kohtu suuniste järgi kitsendavalt on kaasaegseid olusid arvestades endiselt kõige õigem variant, on andnud kõneainest palju. Sissejuhatuses sellel pikemalt peatumata sovib autor siiski lisada Amsterdami Ülikooli professorite B. Hugenholtzi ja M. R. F. Senftlebeni sõnad, mis kõlavad

---

[7] Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) autoriõiguse lepingu preambul. WIPO autoriõiguse leping. – ELT 2004. aasta eestikeelne eriväljaanne ptk 11, kd 33, lk 210–216.

[8] Vältimaks iga kord eraldi väljakirjutamist, siis sõltuvalt kontekstist hõlmab termin „autoriõigus“ ka autoriõigusega kaasnevaid õigusi.

[9] Hugenholtz, B., Senftleben, M. R. F. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities. Amsterdam, November 2011, lk 6. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/228186530_Fair_Use_in_Europe_In_Search_of_Flexibilities (26.04.2022).

[10] Nemvalts, K., Kelli, A. Hariduserand autoriõiguses. Juridica 10/2021, lk 705.

[11] Jents, L. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäevases ühiskonnas. Juridica VII/2012, lk 1.

järgmiselt: „Kui autori õiguste kaitsmine on eelkõige õigluse küsimus, siis selle õiguse piirangud peavad olema erandid.“[12] Ka Eesti on autoriõiguse normide kehtestamisel lähtunud sellest kontseptsioonist ning võib väita, et Eesti autoriõiguse regulatsioon on täna pigem autorikeskne. Teose kasutamine ilma õiguste omaja nõusolekuta jääb eelkõige rangeks erandiks.[13]

Informatsiooni kättesaadavuse ning hariduse ja uurimistegevuse seisukohalt on tänapäeva ühiskonnas väga oluline roll Internetis kättesaadavaks tehtud materjalil ja teoste ning muu materjali digitaalsel kasutamisel. Vandeadvokaat ja patendivolinik Liina Jents on autoriõiguse piirangute rolli ja tähenduse üle tänapäevases ühiskonnas arutledes öelnud, et dünaamiliselt arenev veebipõhise sisu (ingl *web-based content*) turg vajab paindlikku õiguslikku raamistikku, mis võimaldab uusi ja sotsiaalselt väärtuslikke kasutusviise, mis ei takista autoriõigusega kaitstud teoste normaalsete ja ilma õiguste omaja nõusolekuta kasutusviiside arengut ning millega ei kaasneks pidev seaduste uuendamine.[14]

Digitaalse tehnoloogia areng on muutnud nii loomingulise sisu tootmise, levitamise kui ligipääsemise viise. Ühes uute võimalustega loob see loomemajanduse, autorite ja esitajate, haridus- ja teadusasutuste, veebipõhiste teenuste osutajate, kultuuripärandiasutuse, üksiktarbija ja teiste digitaalmajanduse osaliste jaoks ka uusi väljakutseid. Need uued kasutusviisid ja võimalused koos digitaalsete võrgustike

[12] B. Hugenholtz, M. R. F. Senftleben. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities. Amsterdam, November 2011, lk 7. Arvutivõrgus: http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/Fair%20Use%20Report%20PUB.pdf.

[13] Jents, L. (viide 11), lk 1.

[14] Jents, L. (viide 11), lk 1. Guibault, L. Why Cherry-Picking Never Leads to Harmonisation. Journal of Intellectual Property, Information. Technology and E-Commerce Law 2010 (1) 2, lk 57.

piiriülese iseloomuga on toonud esile küsimused, mis on seotud Euroopa Liidu autoriõiguse reeglite harmoniseerimise astmega.[15]

Euroopa digitaalse ühtse turu strateegias[16], mis võeti vastu 2015. aasta mais, kutsuti üles käsitlema Euroopa Liidu autoriõiguse raamistikus peamisi digitaalse ühtse turu toimimist takistavaid tegureid ning kuulutati välja seadusandlikke sammude astumine eesmärgiga vähendada erinevusi riiklike autoriõiguse režiimide vahel ja võimaldada kasutajatele laiem veebijuurdepääs teostele üle kogu Liidu, eriti mis puudutab piiriülest ligipääsu autoriõigustega kaitstud sisuteenustele ja erandeid. Eriliselt just erandeid hariduse ja teaduse valdkonnas.[17]

2016. aasta septembris avaldas Euroopa Komisjon autoriõiguse reformipaketi, mille eesmärkideks on kaitstud sisu parema kättesaadavuse tagamine Euroopa Liidus, kaitstud infosisu kasutamise soodustamine ühtsel turul vaba kasutamise reeglite täpsustamise teel ning seeläbi õiglase turu toimise tagamine autoriõiguse seisukohalt. Euroopa Komisjoni pressiteate kohaselt keskenduti autoriõiguse reformi käigus vastuvõetavates direktiivides kolmele peamisele punktile, millest üheks on suuremate võimaluste andmine autoriõigusega kaitstud materjalide kasutamiseks hariduse, teadustöö ja kultuuripärandi säilitamise valdkonnas. Veebipõhise ja piiriülese kasutamise võimaldamiseks on seda kasutust lubavad erandid ajakohastatud ja tehnoloogia arenguga kooskõlla viidud.[18]

---

[15] European Commission. Impact assessment on the modernisation of EU copyright rules. Brussels, 14.9.2016. SWD (2016), 301 final, part 1/3 (edaspidi European Commission IA), lk 7.

[16] Komisjoni Teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele Euroopa digitaalse ühtse turu strateegia (COM(2015)192 final). Brüssel, 6.5.2015.

[17] European Commission IA (viide 15), lk 7.

[18] Euroopa Komisjon. Küsimused ja vastused — Euroopa Parlamendi hääletus digiajastule sobivate ajakohastatud eeskirjade poolt. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/et/MEMO_19_1849 (10.04.2022)

Vajadust sellise seadusandliku reformi järele kinnitas ka COVID-19 pandeemia puhang, mis sundis õppimiskeskkonnad järsult veebiplatvormidele ümber kolima.[19]

2019. aastal võtsid Euroopa Parlament ja nõukogu vastu direktiivi 2019/790, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul[20] (edaspidi DSM-direktiiv), mille artikliga 5 loodi uus kohustuslik teoste ja muu materjali vaba kasutamise erand digitaalses ja piiriüleses õppetöös. Uue kohustusliku erandi kehtestamise läbi sooviti suurendada hariduserandi alla mahtuvate teoste kasutusviiside paindlikkust, mis puudutab digitaalset ja piiriülest õppetegevust. Lisaks ka tagada haridusasutuste jaoks täielik õigusselgus olukordades, kus digiõppe käigus kasutatakse teoseid või muud materjali, sealhulgas interneti kaudu ja piiriüleselt.[21]

Paraku on DSM-direktiiviga välja pakutud lahenduse mõju liikmesriikides kehtivate hariduserandite ühtlustamisele ja täieliku õigusselguse saavutamisele on küsitav. Nimelt antakse DSM-direktiivi artikliga 5 liikmesriikidele ka palju valikuid digitaalse hariduserandi üle võtmiseks siseriiklikusse õigusesse. Üheks kriitilisemaks ning õiguskirjanduses enim laidetud võimaluseks on DSM-direktiivi artikkel 5 lõikest 1 tuleneva hariduserandi piiramine juhuks, kui haridusasutuste vajadustele ja eripäradele vastavad asjakohased litsentsid on turul kergesti kättesaadavad ja nähtavad (artikkel 5 lõige 2). Sisuliselt on tegemist erandi piiranguga, mis vastupidiselt liikmesriikide õiguse harmoniseerimisele võib mõtlematu rakendamise korral sellele hoopis karuteene teha.

---

[19] Priora, G., Jütte, B. J., jt. Copyright and Digital Teaching Exceptions in the EU: Legislative Developments and Implementation Models of Art. 5 CDSM Directive. IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law 2022, lk 1. Arvutivõrgus: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40319-022-01179-6.pdf (27.04.2022).

[20] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. – ELT L 130, lk 92–125.

[21] Vt DSM-direktiivi põhjenduspunkt 19.

Eeltoodut arvestades on käesoleva magistritöö eesmärk hinnata kas ja kuidas on tagatud teoste vaba kasutamise erandile tuginemine digitaalses ja piiriüleses õppetöös ning kas ja kuidas DSM-direktiivi vastu võtmine olukorda parandas. Ühtlasi on töö läbivaks eesmärgiks hinnata, kuidas on hariduserandite puhul tagatud tasakaal erinevate huvigruppide huvide ja õiguste vahel, mis omakorda toetab innovatsiooni, majanduskasvu ning kaasaegse digiühiskonna arengut, ning võimalusel anda autoripoolseid praktilisi soovitusi.

Eesmärgi saavutamiseks on töö jagatud kaheks suuremaks peatükiks. Esimeses peatükis tuvastab autor enne DSM-direktiivi vastu võtmist kehtinud hariduserandi sobivuse kaasaegse digiühiskonna tingimustes ning kaardistab ja analüüsib selle peamisi nõrkusi. Vastav arutluskäik on vajalik eelkõige seetõttu, et DSM-direktiiviga tutvustatud uued erandid ja piirangud on tugevalt läbi põimitud varem kehtinud Euroopa Liidu autoriõiguse direktiividest. Ühtlasi on kriitilise lähenemise korral võimalik varasemat Euroopa Kohtu, aga ka Riigikohtu praktikat kindlasti kohaldada ka DSM-direktiivi kontekstis.

Töö teises peatükis analüüsitakse DSM-direktiivi artiklist 5 tulenevat hariduserandit ning seda, kas ja mil määral kõrvaldab see esimeses peatükis tuvastatud puudused. Selline lähenemine aitab kaardistada nii konkreetsete hariduserandite nõrkusi kui ka hinnata põgusalt kehtiva vaba kasutamise regulatsiooni sobilikkust ning selle väljakutseid ajal, mida iseloomustavad äärmiselt kiire tehnoloogia areng ning muutused erinevate huvigruppide huvides.

Uurimisküsimustele vastamisel kasutatakse peamiselt analüütilist ja dogmaatilist uurimismeetodit. Analüüsitakse autoriõiguse seadust ning asjakohast Euroopa Liidu õigust, eelkõige infoühiskonna direktiivi, ja seda selgitavat Euroopa Kohtu praktikat, et tuvastada, kas ja millistel tingimustel saab teoseid ja muid kaitstud materjale hariduserandile tuginedes kasutada ning kas need on digiühiskonna tingimustes piisavad. Käsitledes võimalusi hariduserandi muutmiseks või laiendamiseks, analüüsitakse vaba kasutamise erandite kohta käivat Euroopa Kohtu praktikat. DSM-direktiivi artiklist 5 tuleneva hariduserandi sobilikkuse hindamiseks võrreldakse, millise sisuga erandit oleks erandist puudutatud isikutele vaja ning millise sisu ja ulatusega erandi näeb ette DSM-direktiiv.

Uurimuse kirjutamisel on autor toetunud esmaste allikatena asjakohastele Eesti õigusaktidele, eelkõige autoriõiguse seadusele, konventsioonidele ja Euroopa Liidu asjakohastele direktiividele. Direktiividest on olulisemad DSM-direktiiv, mis kehtestab hariduserandi digitaalse ja piiriülese õppe keskkonnas, ja infoühiskonna direktiiv, mis ühtlustab reprodutseerimise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise õiguse ning sätestab vaba kasutamise õiguste peamise kataloogi. Lisaks õigusaktidele tuginetakse neid tõlgendavale Euroopa Kohtu ja Eesti Riigikohtu praktikale. Teiseste allikatena kasutatakse rahvusvaheliselt tunnustatud autorite ja maailma juhtivate õigusteoreetikute autoriõigusealast kirjandust.

Viimastel aastatel on kirjutatud mitmeid teadutöid ja -artikleid 2016. aastal algatatud autoriõiguse reformi raames vastu võetud direktiividest. See on ka igati ootuspärane arvestades kui palju häälekat kriitikat nende direktiivide menetlemisega kaasnes. Töö autorile teadaolevalt ei ole aga üheski varasemas töös keskendutud DSM-direktiivi artiklist 5 tuleneva hariduserandile. Ka 2020. aasta kevadel alanud tervisekriisist ajendatuna ilmunud väljaande Juridica teadusartikli „Üliõpilane ja autoriõigus,“[22] mis keskendus peaasjalikult kehtivale Eesti õigusele, autorid välistasid sõnaselgelt DSM-direktiivist tuleneva õppetegevusega seotud regulatsiooni analüüsi[23]. Küll aga ilmus ajakirja Juridica 2021. aasta viimases numbris Kärt Nemvaltsi ja Aleksei Kelli artikkel pealkirjaga „Hariduserand autoriõiguses,“[24] milles võrreldakse hariduserandeid enne ja pärast DSM-direktiivi vastu võtmist. Käesoleva magistritöö autori hinnangul erinevad need kaks teost juba piisavalt teema fookuse ja mahu poolest.

Märksõnad: autoriõigus, põhiõigused, kolmeastmeline test, hariduserand.

[22] Kelli, A., Värv, A., jt. Üliõpilane ja autoriõigus. Juridica 5/2020.

[23] Samas, lk 379.

[24] Nemvalts, K., Kelli, A.

1. HARIDUSERANDI ÕIGUSLIK RAAMISTIK ENNE DSM-DIREKTIIVI JA SELLE PUUDUJÄÄGID

1.1. OLEMASOLEV REGULATSIOON

Autoriõigustega kaitstud materjale võib laias laastus kasutada kahel õiguslikul alusel. Esimeseks neist on autori eelnev nõusolek, millisel juhul võib kaitstud materjale kasutada kokkulepitud viisil ja ulatuses. Teiseks võib autoriõigustega kaitstud materjale kasutada teoste vaba kasutamise regulatsiooni alusel. Sellisel juhul võib teise isiku loodud teost kasutada ka autori eelneva nõusolekuta. Need konkreetsed seadusega sätestatud piirangud (vaba kasutamise erandid) seonduvad ühiskondlike huvidega ehk erinevate kultuuriliste, sotsiaalsete, informatsiooniliste, majanduslike ja poliitiliste vajaduste ning eesmärkidega.[25] Üheks selliseks erandiks, millisel juhul on iseenesest tegemist teise isiku poolt teose või muu kaitstud materjali sellise kasutamisega, mis põhimõtteliselt kuulub autori ainuõiguse valdkonda, kuid mida teatud juhtudel ei peeta autori õigusi rikkuvaks, on teoste kasutamise hariduses ehk nn hariduserand. Järgnevalt analüüsitakse hariduserandi terviksüsteemi sellisena, nagu see suuresti tuleneb Euroopa Liidu õigusest. Erandid, mis küll toetavad hariduslikke eesmärke (näiteks tsiteerimiserand, isikliku kasutamise erand, teadustöö erand), kuid ei ole *expressis verbis* hariduslikel eesmärkidel kehtestatud, jäävad kehtestatud mahupiirangu tõttu käesoleva magistritöö fookusest välja ning neid seetõttu ei käsitleta.

Õigust haridusele saab pidada hariduse ja õppe edendamise põhiõiguslikuks aluseks.[26] Samas ei saa selle alusel otse autoriõigusi piirata. Nimelt, autoriõiguse seaduse[27] kohaselt on autoriõiguse piirang võimalik „ainult [AutÕS] §-des 18–25[4] otsesõnu

[25] Jents, L. (viide 11), lk 499.

Hugenholtz, B., Senftleben. M. R. F. (viide 9), lk 6.

[26] Nemvalts, K., Kelli, A.(viide 10), lk 706.

[27] Autoriõiguse seadus. – RT I, 28.12.2021, 3.

ettenähtud juhtudel“ (AutÕS § 17). Hariduserand koosneb mitmest autoriõiguslikust erandist, mis omakorda tuginevad rahvusvahelisele ja Euroopa Liidu õigusele. Enne hariduserandi sisu ja ulatuse analüüsi kallale asumist annab autor lühikese ülevaate teoste vaba kasutamise erandite üldistest reeglitest, et lugejal oleks parem mõista, milline on see kontekst ja õiguslik raamistik, milles õigust kohaldades opereerima peab.

Rahvusvahelises kontekstis saab ennekõike viidata Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooni[28] (edaspidi Berni konventsioon) artikli 10 lõikele 2, mis näeb ette üldise võimaluse hariduslikel eesmärkidel autoriõigust piirata, sätestades järgmise põhimõtte: „Liitu kuuluvate riikide seadusandlus ja nende vahel sõlmitud või sõlmitavad erikokkulepped määravad kindlaks, kas lubada kirjandus- ja kunstiteoste kasutamist, nende eesmärgiga põhjendatud mahus, õpetamise eesmärgil illustreeriva materjalina publikatsioonides, raadio- ja televisiooniülekannetes, heli- või visuaalsetes salvestistes, kuid tingimusel, et selline kasutus vastab ausale praktikale.“ Lisanõudena näeb Berni konventsioon ette kohustuse nimetada allikas ja autor (artikkel 10 lg 3).

Vaba kasutamise erandite paremaks mõistmiseks peab silmas pidama nende juurtasandit. Nimelt moodustab autori varaliste õiguste piirangute vundamendi nn kolmeastmeline test (ingl *three step test*), mis küll ise ei ole autoriõiguslik piirang, kuid mille seatud nõuetele peavad kõik autoriõiguslikud piirangud vastama.[29] See universaalne standard on sätestatud nii Berni konventsioonis (artikkel 9 lõige 2), intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingus[30] (edaspidi TRIPS-leping) (artikkel 13), WIPO autoriõiguse lepingus[31] (artikkel 10), WIPO esituse ja

[28] Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. – RT II 1994, 16, 49.

[29] Nemvalts, K., Kelli, A. Hariduserand autoriõiguses. Juridica 10/2021, lk 706.

[30] Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping Protokoll Eesti ühinemise kohta Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepinguga (Marrakeši lepinguga) Lisa 1C. – RT II 1999, 22, 123.

[31] WIPO 20. detsembri 1996 WIPO autoriõiguse leping. – RT II 2006, 14, 39 16.07.2006.

fonogrammide lepingus[32] (artikkel 16 lõige 2), aga ka mitmes Euroopa Liidu direktiivis. Rahvusvahelises autoriõiguses on kolmeastmelise testi eesmärgiks piirata riikide võimalust kehtestada ja säilitada erandeid autori ja teiste õiguste omajate õiguste suhtes.[33] Autoriõiguse seaduses sisaldub kolmeastmeline test §-s 17. Nimetatud paragrahv sätestab, et (a) erandina autoriõiguse seaduse §-dest 13–15 on lubatud teose kasutamine autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta ainult autoriõiguse seaduse §-des 18–25[4] otseselt ettenähtud juhtudel, kuid tingimusel, et (b) see ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ega (c) kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve.

Kolmeastmelise testi tähtsust on rõhutanud Euroopa Kohus[34] ja ka Riigikohus[35]. Euroopa Inimõiguste Kohus on seejuures leidnud, et intellektuaalomandi kaitse piirang võib tugineda ka teistele põhiõigustele, nagu näiteks sõnavabadus. Vastav seisukoht on viiteliselt jõudnud ka Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandesse.[36] Nimelt väljendas kohus 2013. aastal tehtud otsuses *Ashby Donald jt vs Prantsusmaa*[37] seisukohta, mille järgi on EIÕK artiklis 10 sätestatud õigus sõnavabadusele kohaldatav kaasustes, kus autoriõigused riivavad teiste isikute sõna- ja teabevabadust, lisades sellega täiendava inimõiguste perspektiivi autoriõiguse jõustamise õigusesse.[38] Selline väljaütlemine ei ole aga kooskõlas üldtunnustatud

---

[32] WIPO autoriõiguse lepingu ning WIPO esituste ja fonogrammide lepingu heakskiitmise kohta Euroopa Ühenduse nimel. – EÜT L 89, lk 6–7.

[33] Jents, L. (viide 11), lk 501.

[34] Vt nt EKo C-162/10, *Phonographic Performance (Ireland) Limited* vs. *Iirimaa*, 15.03.2012, p-d 75–76.

[35] Vt nt RKTKo 27.11.2019, 2-16-17491/52, p 21.1; RKTKm 27.02.2017, 3-2-1-159-16, p 15.

[36] Kelli, A., Pisuke, H. PõhiSK § 39/5.

[37] EIKo 36769/09, *Ashby Donald jt* vs. *Prantsusmaa*, 10.01.2013, p 34

[38] Voorhoof, D., Høedt-Rasmussen, I. Copyright vs Freedom of Expression Judgment. ECHR Blog 2013. Arvutivõrgus: https://www.echrblog.com/2013/01/copyright-vs-freedom-of-expression.html?m=1 (24.04.2022)

seisukohtadega õiguskirjanduses ega ka Euroopa Kohtu praktikaga. Nimelt on Euroopa Kohus järjekindlalt ilma järeleandmisi tegemata selgitanud, et vastavates kaasustes piirdub põhiõiguste roll autoriõiguse piirangute ülevõtmises ning tõlgendamises ega anna eraldiseisvat alust autoriõiguse piiramiseks.[39] Väheoluline ei ole ka sellise lahkarvamuse mõju liikmesriikide kohtutele, mis peavad seepärast õiguse mõistmisel kohaldama erinevaid ning kohati võib-olla isegi vastuolulisi standardeid.[40]

Käesoleva magistritöö autori hinnangul ei ole mõistlikku kahtlust selles, et Euroopa Liidu seadusandja eesmärk on olnud Liidu autoriõiguse harmoniseerimine tagades seeläbi autorite võimalikult kõrgetasemeline kaitse. Lisaks on korduvalt kinnitatud, et piirangud ja erandid autoriõiguse teostamisest saavad tuleneda üksnes ja ainus neist konkreetsetest alustest, mis seaduses nimetatud.[41] Ühtlasi on autor arvamusel, et nimetatud piirangute avamine näiteks võimalusega tugineda teoste kasutamisel hartast või EIÕK-ist tulenevate õigustele või vabadustele võib teha karuteene kogu seni välja kujunenud autoriõiguste süsteemile. Autori hinnangul puuduvad praegu liiduülesed ja ühtlased tagatised või lahendused, mis sellisel puhul siiski tagaks samaaegselt nii autorite kui loojate, teoste ärilistel eesmärkidel kasutajate ning tarbijate

[39] Snijders, T., van Deursen, S. The Road Not Taken – the CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework – a Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien Decisions. IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law volume 50, pages 1176–1190 (2019). Arvutivõrgus: https://link.springer.com/article/10.1007/s40319-019-00883-0 (20.04.2022)

Vt lisaks ka kohtujuristi Maciej Szpunar ettepanekuid Euroopa Kohtule asjades *Pelham* (C-476/17), *Spiegel Online* (C-516/17) ja *Funke Medien* (C-469/17), mis kõik seonduvad autoriõiguse ja põhiõiguste kaitse vahekorraga ja kus kohtujurist arutleb otsusesse jõudnud seisukohtadest mänglevamalt ning avatumalt küsimuse üle, kas autoriõigused peaks teatud juhtudel „alistuma“ põhiõiguste ja -vabaduste ees.

[40] Snijders, T., van Deursen, S. (viide 39).

[41] Vt nt infoühiskonna direktiivi põhjenduspunkt 32.

tasakaalustatud õigused ja huvid. Näiteks võiks selliseks tagatiseks olla autorite kasuks loodav tugev kompensatsioonimehhanism, mis hüvitaks neile teose vabast kasutamisest saamata jäänud tulu ning kaitseks siiski loometööd kui investeeringut. Seega peaks enne laiapõhjalise diskussiooni algatamist, olemasoleva süsteemi muutmise põhjalikku analüüsi ning muudatuste mõjuanalüüside läbi viimist eelistama kehtivat Euroopa Liidu seadusandja ja ka Euroopa Kohtu seisukohta.[42]

Sarnaselt eelnevalt mainitule on hariduse ja õppe edendamise põhiõiguslikuks aluseks õigus haridusele. Hariduse ühiskondlik aspekt väljendub riigi huvis haritud elanikkonna järele, mis tagaks demokraatia, ühiskonna, sealhulgas majandusliku, edendamise ning riigi elanikkonna homogeense väärtusüsteemi.[43] Seepärast on hariduslike eesmärkide saavutamist peetud selliseks ühiskondlikuks huviks, mis õigustab autori ainuõiguste teostamise piiramist.

Hariduserandi olulisust näitab ka see, et nimetatud erand on lisatud mudelseadustesse. Näiteks Euroopa autoriõiguse koodeks[44] määratleb kasutuse hariduslikel eesmärkidel kui kasutuse oluliste sotsiaalsete, poliitiliste ja kultuuriliste eesmärkide edendamiseks, mis on lubatud ilma loata, kuid ainult tasu eest ja ulatuses, mis on õigustatud kasutamise eesmärgiga (artikkel 5.3).[45]

---

[42] Vt vastukaaluks L. Jentsi Juridica artiklit pealkirjaga "Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas," milles autor selgitab, et "/…/ kui intellektuaalse omandi üheks eesmärgiks on ühiskondliku arengu toetamine nii majandus-, sotsiaal- ja kultuurisfääris kui ka innovatsiooni edendamine, siis liiga autorikeskne autoriõiguse regulatsioon koos rangelt piiritletud teoste vaba kasutamise eranditega ei soodusta seda arengut. Väga ranged ja autorikesksed normid võtavad kasutajatelt võimaluse teiste isikute teadmust seaduslikult kasutada ning seeläbi panustada ühiskondlikku arengusse ja innovatsiooni."

[43] Parrest, N. PõhiSK § 37/6. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. Vlj. Tallinn: Juridica 2020.

[44] European Copyright Code. Arvutivõrgus: https://www.ivir.nl/copyrightcode/european-copyright-code/ (19.04.2022).

[45] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 707.

Minnes hariduserandi käsitlemisel konkreetsemaks ja regionaalsele tasandile, siis hariduserand tugineb suures osas just Euroopa Liidu direktiividest tulenevatele eranditele, mida ka alljärgnevalt käsitletakse (v.a DSM-direktiivist tulenevad hariduserandi tingimused, mida analüüsitakse eraldi peatükis 2).[46]

Autoriõiguse erandite süsteemi (sealhulgas hariduserandi) oluliseks kujundajaks saab pidada aastal 2001 vastu võetud infoühiskonna direktiivi[47]. Nimetatud direktiiv on keskseks tugisambaks kogu Euroopa Liidu autoriõigusele. Selle ametliku kokkuvõtte kohaselt on infoühiskonna direktiivi eesmärk kohandada autoriõigust ja sellega kaasnevaid õigusi käsitlevaid õigusakte vastavalt tehnilisele arengule ja esmajoones infoühiskonnale[48].[49] Lisaks ühtlustatakse sellega Euroopa Liidus sellised olulised õigused nagu reprodutseerimisõigus (artikkel 2), õigus teoseid üldsusele edastada ja muid objekte üldsusele kättesaadavaks teha (artikkel 3) ning nende piirangud (artikkel 5).[50] Nagu nähtub infoühiskonna direktiivi põhjenduspunktidest 9-11, teenib ainuõiguste skoobi ühtlustamine liidus autorite kõrgetasemelise kaitsmise huve. Viimast on Euroopa Kohus asjas *Eva-Maria Painer vs Standard Verlags GmbH jt* nimetanud ka infoühiskonna direktiivi peamiseks eesmärgiks.[51]

---

[46] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 706.

[47] Euroopa Parlamendi Ja Nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas EÜT L 167, 22.6.2001, lk 10—19.

[48] Eesti keele sõnaraamatu järgi on infoühiskond "infot ja kiiret infovahetust väärtustav ühiskond." Kärt Nemvalts on seda avanud kui analoogtehnoloogialt digitaaltehnoloogiale üle läinud ühiskonda. Vt Nemvalts, K. Autori reprodutseerimise-, levitamis- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas. Magistritöö. Tartu Ülikool 2010, lk 6.

[49] Infoühiskonna direktiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/LSU/?uri=celex:32001L0029 (25.04.2022)

[50] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 707.

[51] EKo C-145/10, Eva-Maria Painer versus Standard Verlags GmbH jt ECLI:EU:C:2013:138, p 107.

Infoühiskonna direktiiv artikkel 5 sätestab loetelu eranditest või piirangutest[52] teose või muude objektide reprodutseerimise ja üldsusele edastamise ainuõigusest. Neist vaid üks, mis puudutab teatud tehnilistes protsessides toimuvat ajutist reprodutseerimist (artikkel 5 lõige 1), on liikmesriikidele kohustuslik. Ülejäänud neist, sealhulgas infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõike 2 punktis c sätestatud hariduserand on valikulised, mis tähendab, et liikmesriikidel puudub kohustus neid riigisisesesse õigusesse üle võtta.

Oluline on märkida ka seda, et infoühiskonna direktiivi artiklis 5 toodud loetelu näol on tegemist kinnise kataloogiga, millele viitab sõnaselgelt infoühiskonna direktiivi põhjendus punkt 32, aga ka asjakohane Euroopa Kohtu praktika. Nimelt on lahendis *Funke Medien NRW GmbH versus Bundesrepublik Deutschland* Euroopa Kohus selgitanud, et infoühiskonna direktiiv ei anna liikmesriikidele võimalust laiendada selles sätestatud erandite ja piirangute ulatust ning seda ei võimalda liikmesriikidel teha ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 11 kaitstud teabe- ja ajakirjandusvabadusele tuginemine.[53] Üldreegel on Euroopa Kohtu hinnangul järgnev: „[K]ui direktiivi 2001/29 artiklis 5 ammendavalt ette nähtud eranditest ja piirangutest ei tulene teisiti, siis tuleb teose mis tahes kasutamist kolmanda isiku poolt ilma sellise

[52] Vaatamata sellele, et infoühiskonna direktiivi artikli 5 pealkiri on "Erandid ja piirangud," on Euroopa Kohus leidnud asjas *Spiegel Online GmbH versus Volker Beck*, et sellised erandid ja piirangud annavad omakorda õigusi teoste ja muude kaitstud objektide kasutajatele. Lisaks on Euroopa Kohtus samas asjas selgitanud, et selle artikli eesmärk on tagada ühelt poolt õiguste omajate ja huvide, mida tuleb tõlgendada laialt, ja teiselt poolt teoste või muude kaitstud objektide kasutajate õiguste ja huvide vahel (EKo C-516/17, *Spiegel Online GmbH versus Volker Beck*, p 54).

[53] Euroopa Kohtu 29.07.2019 otsus kohtuasjas C-469/17, *Funke Medien NRW GmbH versus Bundesrepublik Deutschland*, ECLI:EU:C:2019:623 p-id 55-64. Vt lisaks ka magistritöös eelnevalt selgitatud seisukohtade erinevus Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas.

eelneva nõusolekuta pidada selle teose autori õigusi kahjustavaks.“[54] Sisuliselt tähendab see, et vähemalt direktiividega reguleeritud õiguste suhtes ei saa Euroopa Liidu liikmesriik iseseisvalt erandeid (sh hariduslikel eesmärkidel) kehtestada.[55] Lahendis *Spiegel Online GmbH versus Volker Beck* selgitas Euroopa Kohus, et kui liikmesriikidel oleks lubatud kehtestada erandeid autori ainuõigustest väljaspool infoühiskonna direktiivi artiklit 5, siis seaks see ohtu autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste ühtlustamise tõhususe ning saavutatud õigusselguse, mis omakorda kahjustaks siseturu toimimist. [56]

Tegelikult säilitab infoühiskonna direktiiv ise selle rakendamisel juba kehtivate autoriõiguse erandite suhtes teatava paindlikkuse. Nimelt lubab direktiiv piirata reprodutseerimisõigust ning õigust teoseid üldsusele edastada ja muid objekte üldsusele kättesaadavaks teha, tagamaks „kasutamine muudel vähese tähtsusega juhtudel, mille puhul siseriiklike õigusaktidega on erandid või piirangud juba ette nähtud, tingimusel, et tegemist on üksnes analoogsete kasutusviisidega, mis ei mõjuta kaupade ja teenuste vaba ringlust ühenduses, ilma et see mõjutaks teisi käesolevas artiklis sisalduvaid erandeid ja piiranguid“ (artikkel 5 lõige 3 punkt o). Nimetatud erand on oluliseks osutunud ka Eesti õiguspraktikas, seda AutÕS § 22 kontekstis.[57]

---

[54] EKo C-301/15, Marc Soulier, Sara Doke us. Premier ministre, Ministre de la Culture et de la Communication, p 34, ECLI:EU;C:2016-878. Vt ka EKoC-476/17, Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas us. Ralf Hütter, Florian Schneider- Esleben, p 58, ECLI;EU:C:2019-624; EKoC-161/17, Land Nordrhein-Westfalen us. Dirk Renckhoff, p 16, EU:C:2018:634.

[55] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 707.

[56] EKo C-516/17, Spiegel Online GmbH versus Volker Beck, ECLI:EU:C:2019:625.

[57] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 707-708.

Nimelt leidis Riigikohus lahendis nr 2-16-17491, p 16.2– järgmist: „AutÕS §-s 22 sätestatud erand sisaldub AutÕS-is alates selle jõustumisest 12. detsembril 1992, mistõttu see oli riigisisese õigusaktiga ette nähtud juba enne Eesti liitumist Euroopa Liiduga. Kolleegiumi hinnangul on AutÕS §-s 22 sätestatud juhul üldjuhul tegemist kasutamisega muul vähese tähtsusega juhul, mis on analoogne teiste infoühiskonna

Infoühiskonna direktiivi põhjenduspunktis 34 rõhutatakse, et „[l]iikmesriikidele tuleb anda võimalus näha ette teatavad erandid või piirangud, näiteks hariduse või teadusega seotud eesmärkide puhul“.

Direktiivist tulenebki kaks autoriõiguse erandit, mis moodustavad osa hariduserandist. Esiteks lubab infoühiskonna direktiiv liikmesriikidel piirata reprodutseerimisõigust konkreetsete koopiate puhul, mida teevad haridusasutused ning mis ei ole otseselt ega kaudselt ette nähtud majandusliku või kaubandusliku tulu saamiseks (artikkel 5 lõige 2 punkt c). Teiseks võivad liikmesriigid piirata reprodutseerimisõigust ning õigust teoseid üldsusele edastada ja muid objekte üldsusele kättesaadavaks teha eesmärgiga lubada „kasutamine illustreeriva materjalina õppetöös või teadusuuringutes, tingimusel, et märgitakse ka allikas, sealhulgas autori nimi, kui see ei ole võimatu, ning ulatuses, mis on õigustatult vajalik taotletava mitteärilise eesmärgi saavutamiseks“ (infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punkt a).

Jõudes taas Eesti õiguse juurde, on võimalik öelda, et autoriõiguse seadusesse on kõik hariduslikel eesmärkidel lubatud piirangud üle võetud. Seaduses on lubatud autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta õiguspäraselt avaldatud teose „reprodutseerimine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus haridus- ja teadusasutustes, mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke“ (AutÕS § 19 lõige 1 punkt 3) ning „kasutamine illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke“ (AutÕS § 19 lõige 1 punkt 2). Mõlemal juhul tuleb ära näidata autor, teose nimetus ja avaldamisallikas. Autoriõiguse seadus sätestab samuti kaasnevate õiguste hariduslikel eesmärkidel piirangud (§ 75 lõige 1 punkt 2). Lisaks on veel AutÕS § 22, mis reguleerib teose avalikku esitamist õppeprotsessis.

Järgmiseks selgitab autor, millised tingimused peavad autoriõigustega kaitstud materjalide kasutamisel olema täidetud hariduserandile tuginemiseks ning ühtlasi

---

direktiivis ette nähtud eranditega (eelkõige art 5 lg 3 p-s a) ja mis ei mõjuta kaupade ja teenuste vaba ringlust ühenduses. Seega vastab AutÕS §-s 22 sätestatud erand kolleegiumi arvates põhimõtteliselt infoühiskonna direktiivi art 5 lg 3 p o tingimustele.“

analüüsib, kuidas neid piiranguid sisustama peaks, et erinevate huvigruppide õigused ja huvid oleks parimas tasakaalus.

1.2. HARIDUSERAND INFOÜHISKONNA DIREKTIIVIS JA AUTORIÕIGUSE SEADUSES

Autoriõiguste piiranguid on Euroopa Liidu tasandil üritatud harmoniseerida alates ajast, mil võeti vastu infoühiskonna direktiiv. Hariduserandi nurgakiviks sai infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punkt a, mille kohaselt võivad liikmesriigid ette näha piiranguid reprodutseerimisõigusest ja õigusest teoseid ja muid objekte üldsusele edastada eesmärgiga lubada kasutamine illustreeriva materjalina õppetöös või teadusuuringutes, tingimusel, et märgitakse ka allikas, sealhulgas autori nimi, kui see ei ole võimatu, ning ulatuses, mis on õigustatult vajalik taotletava mitteärilise eesmärgi saavutamiseks. Nagu mainitud oli tegemist Euroopa Liidu seadusandja esimese katsega ühtlustada riigisiseselt teoste ja muude objektide kasutamist hariduslikel eesmärkidel reguleerivaid norme, mida õiguskirjanduses saadab paraku lakkamatu kriitika, *in primis* artikli 5 samaaegselt ammendav ning vabatahtlik iseloom.[58]

Arvestades sätte mitte-kohustuslikkust ja liikmesriikidele jäetud valikuvabadusi ei ole suureks üllatuseks, et infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punkt a on liikmesriigiti riigisisesesse õigusesse üle võetud võrdlemisi erinevalt. Direktiivist tuleneva hariduserandis sätestatud piirides, s.t asjakohase materjali kasutamine üksnes õppetöös, märkides ära algallikas ning autor ja minnes seejuures mitte kaugemale õigustatud mitteärilisel eesmärgil kasutusest, on liikmesriigid endi jaoks välja töötanud laia spektri erinevaid lähenemisviise. Skaala ühes osas on äärmiselt piirava lähenemise valinud seadusandlused, mis lubavad kasutada, vaid osi, lühikesi fragmente või arvuliselt piiratud hulgal teoseid. Sellisteks näideteks on Prantsusmaa, Ungari ja Itaalia. [59] On ka juriidiliselt väga spetsiifilisi lahendusi, mis lubavad lisaks

[58] Priora, G., Jütte, B. J., jt., lk 3.

[59] Samas, lk-d 3-4.

illustratiivsele kasutusviisile õppetöös teoseid kasutada ka kooliraadios ning meediakogudes. Näideteks on siinkohal Saksamaa ja Austria.[60] Skaala teises otsas on laiad ja paindlikud lähenemisviisid, mille järgi on hariduserand limiteeritud üksnes piiridega, mille seab hariduslik skoop. Viimane on omane Lätile ja Slovakiale.[61] Eesti riigisisesesse õigusesse on see üle võetud selliselt, et autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta õiguspäraselt avaldatud teose kasutamine illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke, on lubatud (AutÕS § 19 lõige 1 punkt 2 (endine § 19 punkt 2)). Seega võib öelda, et Eestis hariduserand on eelnevalt toodud näidete kuldne kesktee seadmata konkreetseid kindlaid mahupiiranguid, kuid andes erandist puudutatud isikutele siiski piisavalt juhiseid selle kohaldamiseks mitte piirdudes ainiti haridusliku skoobi deklareerimisega.

Teine aspekt, mille osas on liikmesriikide õigus lahknevusse on läinud, on infoühiskonna direktiivis ette nätud võimaluse ette näha õiglane kompensatsioonimehhanism kohaldamine. Nimelt on teatud infoühiskonna direktiivi artiklis 5 sätestatud erandite rakendamise korral riigisisesesse õigusesse kohustuslik tagada ka õiguse valdajate õigus õiglasele hüvitisele.[62] Iseenesest ei ole Euroopa Liidu seadusandja seda tingimust ka teiste erandite puhuks välistanud, vaid hoopis vastupidiselt selgitanud, et liikmesriigid võivad õiguse õiglasele hüvitistele ette näha ka nende erandite puhuks, mida infoühiskonna direktiiv ette ei näe.[63] Viimast seisukohta kinnitav infoühiskonna direktiivi põhjenduspunkt 36 on sõnastatud järgmiselt „Liikmesriigid võivad õiguste valdajale õiglase tasu maksmise ette näha ka

[60] Priora, G., Jütte, B. J., jt., lk 4.

[61] Samas, lk 4.

[62] Õiguste valdaja õiguse kehtestamise õiglasele hüvitisele on eeltingimus infoühiskonna artikkel 5 lõige 2 punktides a, b ja c sätestatud erandite rakendamisele.

[63] Vt infoühiskonna direktiivi põhjendus 36. Quintais, J. P. The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look. European Intellectual Property Review, 42(1), 28-41, lk 6. Arvutivõrgus: https://pure.uva.nl/ws/files/47491008/SSRN_id3424770.pdf (21.04.2022).

juhul, kui kohaldatakse valikulisi sätteid erandite ja piirangute kohta, mille puhul selline hüvitis ei ole nõutav.“ Kuigi selles lauses viidatakse segamini nii tasule kui hüvitisele, on autori hinnangul tegemist tõlkest tingitud ebatäpsusega. Nimelt on sellise hüvitise eesmärk kompenseerida õiguste valdajatele nende kaitsud teoste või muude objektide kasutamine. Samuti ei anna põhjenduse tekst tervikuna alust arvata nagu seal mõeldaks lisaks hüvitisele või hoopis selle asemel ka tasu. Seega on tegemist tõlkes tekkinud terminoloogilise ebakõlaga ja mitte taotlusliku vaheteoga.

Kompensatsioonimehhanismi loomise võimalust on mitmed liikmesriigid ka kasutanud. Nimelt kehtis Euroopa Komisjoni tellitud mõjuhinnangu järgi DSM-direktiivi eelselt hüvitise saamise mehhanism või litsentsimise või laiendatud kollektiivse litsentsimise kord osaliselt või täielikult 16 liikmesriigis.[64]

Eestis on hariduserandi alla käivad vaba kasutuse juhud paigutatud AutÕS IV peatüki 2. jakku, mis sisaldab kataloogi vaba kasutuse juhtudest, mis toimuvad autori nõusolekuta ning talle tasu maksmata. Siiski on Eesti õiguses üks erisus: AutÕS § 27^1 lõike 1 kohaselt on autoril ja kirjastajal õigus saada õiglast tasu teose reprograafilise reprodutseerimise eest, muuhulgas AutÕS § 19 punktis 3[65] nimetatud juhul, mis on üheks osaks hariduserandist. Kõnealuse hüvitise maksmise detailsem kord on kinnitatud Vabariigi Valitsuse poolt[66] ning seda korraldab Autorihüvitusfond. Autorihüvitusfondi kodulehel oleva info kohaselt jagati 2020. aastal reprograafilise

[64] Euroopa Komisjoni tellitud mõjuhinnangu järgi kehtis DSM-direktiivi eelselt hüvitise saamise mehhanism või litsentsi või laiendatud kollektiivse litsentsimise kord osaliselt või täielikult 16 liikmesriigis – European Commission IA, lk 83. Priora, G., Jütte, B. J., jt., lk 4.

[65] Autor juhib korrektuse huvides tähelepanu ebatäpsusele AutÕS § 27^1 lõikes 1 sisalduvas viites. Nimelt peaks seal olema viide AutÕS § 19 lõige 1 punktile 3, sest 28.12.2021 vastu võetud ja 07.01.2022 jõustunud seadusemuudatuse kohaselt vormistati varasem § 19 sissejuhatav osa paragrahvi esimeseks lõikeks.

[66] Vabariigi Valitsuse 13.07.2006 määrus nr 159 „Teose reprograafi lise reprodutseerimise tasu ilukirjanduse ning teadus- ja õppekirjanduse autorite ja kirjastajate vahel jaotamise määrad ning tasu maksmise kord“. – RT I, 11.12.2012, 5.

reprodutseerimise eest hüvitist 112 379,52 eurot, mis jagunes vastavalt viimati nimetatud määruse §-le 2 50% kirjastajatele, 20% õppe- ja teaduskirjanduse ning 30% muu kirjanduse autoritele.[67] Sellest omakorda ilmselt hariduserandi alla mahuks vaid teatav osa kasutusi, tegemist ei ole sada protsenti käesoleva artikli fookuses oleva hariduserandi alusel toimuva kasutuse hüvitamisega. AutÕS § 19 lõike 1 punkti 2 alusel hariduslikel eesmärkidel toimuvat vaba kasutust õiguste omajale ei hüvitata.[68]

Vaatamata suurtele lahknevustele ja riigisiseste õigusnormide killustatusele peavad liikmesriikide kohtud riigisisese õiguse kohaldamisel tõlgendama seda õigust võimalikult suures ulatuses direktiivi sõnastust ja eesmärki arvestades, et saavutada direktiivi eesmärgiga kooskõlas olev tulemus,[69] milleks on autoriõiguse kaitse tugeva ja tõhusa süsteemi tagamine. Eelnevat silmas pidades analüüsib autor järgmiseks infoühiskonna direktiivist tuleneva hariduserandi ulatust lähtudes sellele kehtestatud piirangutest.

1.2.1. Mitte-äriline eesmärk

Hariduserandile tuginemise üheks tingimuseks on ärilise eesmärgi puudumine. Infoühiskonna direktiivi põhjenduspunktis 42 on ärilist eesmärki selgitatud järgmiselt: „Erandi või piirangu kohaldamisel mittetulundusliku haridustegevuse või teadusuuringute, sealhulgas distantsõppe suhtes, tuleb kõnealuse tegevuse mitteäriline iseloom kindlaks määrata tegevusest enesest lähtudes. Kõnealusel juhul ei ole otsustavaks asjaomase asutuse organisatsiooniline struktuur või rahastamisvahendid.“

[67] Autorihüvitusfondi koduleht. Arvutivõrgus: https://ahf.ee/teated/ (27.04.2022)

[68] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 712.

[69] EKo C-457/11–C-460/11 VG Wort vs Kyocera jt ja Fujitsu Technology Solutions GmbH jt vs VG Wort. ECLI:EU:C:2013:426, p 25; EKo C-351/12 OSA vs Léčebné lázně Mariánské Lázně a.s., ECLI:EU:C:2014:110, p 44.

Konkreetsemaid suuniseid ei anna ärilise eesmärgi sisustamiseks kõnealuste erandite puhul ka Euroopa Kohtu praktika. Õiguskirjandusele[70] tuginedes saab samas väita järgmist. Infoühiskonna direktiivi artikli 5 lõike 2 punktis c sisalduva erandi puhul võib „otsese ja kaudse majandusliku või kaubandusliku tulu saamise eesmärgi“ puudumise sisustamisel tugineda viidatud direktiivi põhjenduspunktile 42.[71] Lisaks on avaliku laenutamise erandi (AutÕS § 13^3) aluseks rendidirektiivi[72] artikli 1 lõige 3. Selle tõlgendamisel on abiks rendidirektiivi põhjenduspunkt 11, mis sätestab, et kui laenutamine toimub laenutamisega üldsusele avatud asutuses tasu eest, mille summa ei ole suurem, kui on vajalik asutuse tegevuskulude katmiseks, ei ole direktiivi kontekstis tegemist otsese ega kaudse majandusliku ega kaubandusliku tuluga. [73]

Seega võib autori hinnangul mitte-ärilise eesmärgi tuvastamisel kõne alla tulla kaks tõlgendusviisi. Esimene lähtub erandist kasusaaja isikust või siis isiku tegevusest üldisemalt arvestades seejuures, et asutuse organisatsiooniline struktuur või rahastamisvahendid ei ole määravad. Teine võimalus on mitte-ärilist eesmärki hinnata selle konkreetse tegevuse perspektiivist, mis põhimõtteliselt autori ainuõigusi rikub (näiteks teose reprodutseerimine, üldsusele edastamine või kättesaadavaks tegemine). Southamptoni Ülikooli professor E. Rosati on öelnud, et olulisem konkreetse tegevuse eesmärgist on asjaolu, kas see vaba kasutus konkureerib õiguste omaja õigusega teost vabalt ekspluateerida.[74] Ilmselt on tegemist kaudse viitega kolmeastmelisele testile ja

[70] von Lewinski, S., Walter, M. M. European Copyright Law. A Commentary. Oxford University Press 2013, lk-d 1037 ja 1045.

[71] Sellele tõlgendusele on AutÖS §-i 22 puudutavates vaidlustes viidanud näiteks ka Riigikohus, vt RKTKm 27.02.2017, 3-2- 1-159, p 20; RKTKo 27.11.2019, 2-16-17491, p 19.

[72] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/115/EÜ, 12. detsember 2006 , rentimis- ja laenutamisõiguse ja teatavate autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta intellektuaalomandi vallas (kodifitseeritud versioon). ELT L 376, 27.12.2006.

[73] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 707.

[74] Rosati, E. Non-Commercial Quotation and Freedom of Panorama: Useful and Lawful? Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce

selle viimasele etapile, mille kohaselt on teose vaba kasutus lubatud, kui see ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve. Ühtlasi paneb ta välja, et mitte-ärilise eesmärgi hindamine peaks olema peenem ja mitte lähtuma üksnes teose kasutamise eesmärgist *per se*, vaid võtma arvesse ka sellega kaasnevat mõju teosele turul.[75] Autori toetab tõlgendust, mille kohaselt peaks teose kasutamise ärilise või mitte-ärilise eesmärgi tuvastamisel võtma aluseks teose kasutusviisist lähtuva perspektiivi arvestades seejuures ka sellise kasutuse mõju autori seaduslikele huvidele. Selliselt lisandub kasutuse eesmärgi hindamisse väärtuspõhine dimensioon, mis ühtlasi tagab selle, et igal konkreetsel vaba kasutamise juhul oleks tagatud ka autori õigustega arvestamine ning tasakaal konkureerivate huvide vahel.

1.2.2. Mahupiirang

Eespool viidatud hariduslikel eesmärkidel kehtestatud piirangute puhul on suureks proovikiviks jätkuvalt mõiste „motiveeritud maht“ sisustamine.[76] Sama probleem on

---

Law 311, 8 (2017), p 21. Arvutivõrgus: https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-8-4-2017/4639 (23.04.2022)

[75] Samas.

[76] Allpool artiklis käsitletakse DSM-direktiivis sisalduva erandi ülevõtmist Eesti õigusesse. Küsimuse aktuaalsust näitab ka asjaolu, et Eesti Esitajate Liit on Riigikogus menetlemise ajal teinud ettepaneku defineerida AutÕS-s ka „motiveeritud mahu“, samuti „illustreeriva eesmärgi“ kriteerium. Riigikogu poolt 1. detsembril 2021 vastu võetud versioonis siiski neid definitsioone ei sisaldu. Justiitsministeeriumi kommentaaride kohaselt on piisavaks senine lähenemine, mille kohaselt motiveeritud mahtu sisustatakse praktikas vastavalt konkreetsele kaasusele. Sedasi on AutÕS ka kohtus leidnud tõlgendamist (nt RKTKo 02.03.2005, nr 3-2-1-167-04). Lisaks on eelnõu seletuskirjas märgitud, et võimaluseks on mingil hetkel jõuda ka näiteks hea tava kokkuleppeni haridusasutuste ja õiguste omajaid esindavate organisatsioonide vahel, mis selle vaba kasutuse juhu puhul motiveeritud mahu kriteeriume aitavad sisustada. Vt selle kohta Justiitsministeeriumi arvamus eelnõule tehtud ettepanekutele

tegelikult ka tsiteerimiserandiga, sest ka see sisaldab motiveeritud mahu nõuet (AutÕS § 19 lõige 1 punkt 1). Õiguskirjanduses on leitud, et pigem viitab motiveeritud maht mitte tervikule, vaid osale tervikust. Samas ei ole välistatud, et ka tervikteose kasutamine on kooskõlas motiveeritud mahu nõudega. Näiteks kui teoseks on viierealine luuletus, siis ei ole realistlik, et õppetööks kasutatakse ainult ühte rida. Siinkohal võib ka küsida, mille suhtes maht peab olema motiveeritud. Seadust lugedes saab jõuda järeldusele, et just õppe-eesmärkidega seoses peab olema maht motiveeritud. Hariduserandi on Euroopa Liidu õigusele tuginedes ka mitmed teised liikmesriigid reguleerinud pigem üldsõnaliselt, seostades erandi õiguspärasuse abstraktselt „eesmärgi saavutamiseks vajaliku ulatusega"; mõnes riigis on lisatud, et haridus erandist kasusaamisel peab tegu olema „väikese/lühikese" väljavõttega või osaga teosest.[77] Kvantitatiivseid piiranguid on õiguskirjanduses ja analüüsides hinnatud isegi halvemaks lähenemiseks, sest kasutatavad teoseliigid varieeruvad suurel määral ning konkreetsed kasutuse kontekstid võivad olla üsna erinevad.[78][79]

Itaalia kõrgem kohus tegi hiljaaegu otsuse, milles väljendas julget seisukohta, et Berni konventsioonist artikkel 10 lõikest 1 ja infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punktist d tulenevas tsiteerimiserandis nimetatud „motiveeritud maht" on alati osa teosest, mis tähendab, et mitte kunagi ei saa olla motiveeritud mahuks terviklik teos.

(01.06.2021), lk 4-5. Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse%20seaduse%20muutmise%20seadus%20(autori%C3%B5iguse%20direktiivide%20%C3%BClev%C3%B5tmine) (17.04.2022).

[77] Vt 2016. aastal Europa Komisjoni tellitud uuringut: Assessment of the impact of the European copyright framework on digitally-supported education and training practices. Dumèius, R., Xalabarder, R., jt, Ik 87-92. Arvutivorgus: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1ba3488e-1d01-4055-b49c-fdb35f3babc8 (20.04.2022).

[78] Samas, lk 86.

[79] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 708-709.

Oma argumentatsioonis tugines kohus *Infopaq I* lahendile[80], milles Euroopa Kohus selgitas, et autoriõiguse piiranguid tuleb tõlgendada kitsalt, sest tegemist on erandiga autori või õiguste omaja ainuõigusest ekspolateerida oma teost või muud kaitstud materjali.[81] Vastupidiselt on Euroopa Kohus aga selgitanud, et võib olla juhuseid, mil teose motiveeritud mahus reprodutseerimine tähendabki tervikliku teose reprodutseerimist, kui see on vajalik teosega dialoogi alustamiseks.[82] Sarnaselt Eleonora Rosatile on ka käesoleva töö autor arvamusel, et kirjeldatud Itaalia kohtu lahend on liialt järsk ning vastuolus nõutava juhtumipõhise hindamisega, mille olulisust on aina enam Euroopa Kohtu praktikas ka väljendatud. Nimelt tuleb autoriõiguse piiranguid tõlgendada kitsalt, kuid siiski selliselt, et need oleks sellegipoolest efektiivsed. Kuigi viimane lõik algas analüüsiga motiveeritud mahust tsiteerimiserandis, siis autori hinnangul on see arutluskäik analoogia korras kohaldatav ka hariduserandile.

1.2.3. Haridusasutuse mõiste

Autoriõiguse seaduses on haridusega seotud erandites kasutatud nii haridus- kui õppeasutuse mõistet. Õiguspraktikas on õppeasutuse mõiste vaidlusi. Eesti Vabariigi haridusseaduse[83] (edaspidi HaS) § 3 lõige 2 sätestab järgmise haridusasutuste loetelu: „koolieelsed lasteasutused, põhikoolid ja gümnaasiumid, kutseõppeasutused, rakenduskõrgkoolid, ülikoolid, huvikoolid ning täienduskoolitusasutused, samuti neid teenindavad teadus- ja metoodikaasutused“. Huvikoolis omandatakse HaS § 25 järgi

[80] EKo nr C-5/08 Infopaq International A/S versus Danske Dagblades Forening, ECLI:EU:C:2009:465.

[81] Rosati, E. Italian Supreme Court says that the quotation exception in copyright law only applies to partial reproductions of works, never to works in their entirety. IPkitten, 13.03.2022. Arvutivõrgus: https://ipkitten.blogspot.com/2022/03/italian-supreme-court-says-that.html (18.04.2022).

[82] EKo C-476/17, Pelham.

[83] Eesti Vabariigi haridusseadus. – RT I, 16.06.2020, 3.

huviharidus ja huvikoolide tegevuse alused kehtestatakse huvikooli seadusega. Huvikool võib erakooliseaduse[84] § 2 lõike 1 ja lõike 2 punkti 11 kohaselt olla ka erakool, mida peab mittetulundusühing. Riigikohus on leidnud, et ka erahuvikoolina registreeritud ja vastavas infosüsteemis registreeritud õppekava alusel tegutsev tantsukool võib olla õppeasutus HaS § 19 lõike 1 tähenduses.[85]

Riigikohtu seisukoht on siinkohal järgmine: „Kolleegiumi arvates tuleb AutÕS §-s 22 kasutatud terminit „õppeasutus“ sisustada sarnaselt selle tähendusega HaS-is […] [K]ui seadusandja oleks soovinud sisustada terminit „õppeasutus“ AutÕS § 22 tähenduses erinevalt sama termini tähendusest HaS-is, oleks ta selle AutÕS-is iseseisvalt defineerinud. Termini „õppeasutus“ kasutamine ilma seda spetsiaalselt defineerimata viitab seadusandja soovile sisustada seda terminit nii, nagu seda Eesti õiguskorras üldiselt mõistetakse.“[86] Riigikohus selgitas küll AutÕS §-s 22 sisalduvat terminit „õppeasutus“, kuid Kärt Nemvalts ja Aleksei Kelli on seiskohal, et selle seisukoha saab laiendada kogu hariduserandile. Seda vaatamata asjaolule, et AutÕS § 19 punkt 3 kasutab terminit „haridusasutus“.[87] Autoriõiguse kontekstis on tegemist sünonüümidega, mis tuginevad HaS definitsioonile. DSM-direktiivi ülevõtmise protsessis on Haridus- ja Teadusministeerium toetanud seda arusaama, tuues seejuures välja: „[G]rammatiliselt on haridusasutuse mõiste võrreldes õppeasutuse mõistega mõnevõrra laiem, haarates selle kohaldamisalasse lisaks õppeasustustele ka neid teenindavad teadus ja metoodikaasutused. Sellele vaatamata ei muuda see olukorda, et haridusasutuse all peetakse ennekõike silmas just õppeasutusi, kus toimub õpetamine

[84] Erakooliseadus. – RT I, 19.03.2019, 85.

[85] RKTKo nr 2-16-17491, p 15.1.

[86] RKTKo nr 2-16-17491, p 15.2.

[87] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 709.

ja õppimine vastavalt õppekavale ja mis on registreeritud Eesti hariduse infosüsteemis.[88],[89]

1.2.4. Lepinguvabaduse põhimõte

Infoühiskonna direktiiv küsimust erandite ja lepinguõiguse vahekorrast ei adresseeri. Vaatamata sellele on paljud kommenteerijad seisukohal, et lepinguvabaduse põhimõte (ingl *contractual disposition*) võimaldab infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõigetes 2-4 sätestatud eranditesse sekkuda.[90] See arusaam tugineb suuresti infoühiskonna direktiivi artiklil 9, mille kohaselt ei piira see direktiiv lepinguõigusega seotud sätete kohaldamist. Viimast toetab ka infoühiskonna direktiivi põhjendus 45, mille kohaselt ei takista artikkel 5 lõigetes 2-4 osutatud erandid ja piirangud siiski määratlemast lepingulisi suhteid, mille eesmärk on tagada õiguste valdajale õiglane hüvitis siseriiklike õigusaktidega ettenähtud ulatuses. Viimane viitab töö autori hinnangul rohkem sellele, et lubatud on lepingulised kõrvalekalded siis, kui need on autori või õiguste valdaja kasuks. Peamine huvi autorite või õiguste valdaja jaoks sellises olukorras ongi õiglase hüvitise saamine, mille lepingulist kokkuleppimist Euroopa Liidu seadusandja varjatult soosib.

---

[88] Haridus- ja Teadusministeeriumi kiri Riigikogu kultuurikomisjonile seoses autoriõiguse seaduse muutmise seadusega (autoriõiguse direktiivide ülevõtmine), 368 SE. 07.10.2021 nr 8-5/21/3897-2. Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse%20seaduse%20muutmise%20seadus%20(autori%C3%B5iguse%20direktiivide%20%C3%BClev%C3%B5tmine) (10.04.2022).

[89] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 709.

[90] Quintais, J. P., lk 7.

1.2.5. Teoste liigid

Kehtiv autoriõiguse seadus ei erista hariduserandi kontekstis hariduslikel eesmärkidel loodud õppematerjale (töövihikud, õpikud) muust autoriõigusega kaitstud materjalist. AutÕS §-s 17 sätestatud kolmeastmelsest testist ja Euroopa Kohtu lahendist *Pelham jt* tuleneb, et ka isegi seaduses otsesõnu nimetatud vaba kasutuse juhtudel ei tohi konkreetne kasutus olla vastuolus õiguste objekti tavapärase kasutamisega ega kahjustada põhjendamatult õiguste omaja seaduslikke huve.[91] See nõue tagab iga kokreetse kasutuse puhul õiguste omaja ja kaitstud objekti kasutaja õiguste ja huvide vahel mõistliku tasakaalu. Käesoleva magistritöö autori hinnangul peaks spetsiaalselt hariduslikel eesmärkidel loodud teoste vaba kasutamine suures ulatuses hariduserandile tuginedes olema selgelt välistatud, sest nimetatud teoste tavapärane kasutusviis ning kasutus erandi raames on omavahel konkureerivad. Vastasel juhul saaks hariduserandile tuginemise ettekäändel kasutada osi või väljavõtteid õppematerjalidest selliselt, et need asendaksid peamiselt haridusturgudele mõeldud materjalide ostmist. Selle tagajärjel saavad autori seaduslikud huvid aga põhjendamatult kahjustada. See läheb omakorda selgelt vastuollu kogu vaba kasutamise regulatsiooni peamise eesmärgiga, milleks on autori õiguste ja avalike huvide (sealhulgas haridustegevus) tasakaalustamine. Seega võib ulatuslik tuginemine hariduserandile olla teatavatel juhtudel (näiteks kogu klassile paljundatakse terve töövihik) vastuolus kolmeastmelise testiga, sest see ei ole kooskõlas teose tavapärase kasutamisega ja kahjustab põhjendamatult autori huve.

Iseenesest on õiguskirjanduses arutletud ka selle üle, kes on infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõikest 5 tulneva kolmeastmelise testi adressaat? Variante neis on kolm – kas liikmesriigi seadusandja või kohus või mõlemad. Christophe Geiger on toetanud seisukohta, et see on seadusandja ülesandeks järgida kolmeastmelist testi Euroopa Liidu autoriõiguse reegleid siseriiklikusse õigusesse üle võttes. Professor Jonathan Griffits, kes on kolmeastmelise testi rolli Euroopa autoriõiguses, selle probleeme ja lahendusi varasemalt analüüsinud, tundub autori hinnangul pooldavat viimast varianti, milleks on mõlemad. Richard Arnoldi ja Eleonora Rosati hinnangul kinnitab viimast

[91] EKo C-476/17, Pelham jt, p 62.

ka Euroopa Kohtu praktika.[92] Kuigi autori hinnangul ei ole sellel praktikas märkimisväärset tähtsust on ta siiski arvamusel, et „õigem“ oleks jaatada kolmeastmelise testi adressaatidena nii seadusandjat kui õigusse mõistjat. Seda sarnaselt motiveeritud mahu alapunktis toodud põhjustel, mille järgi tagab mitmel erineval tasandil kolmeastmelise testiga arvestamine vastavalt ka tasakaalu konkureerivate õigushüvede vahel. Selliselt on nii seadusloome kui õiguse mõistmise faasis see printsiibi dimensioon, mis annan täiendava eeskirja või testi, mille abil hinnata kas kehtestatav erand või kohldatav erand balanseerib samaaegselt nii autori õigusi kui erandist kasusaaja huve, aga ka avalikke huve laiemalt.

1.3. HARIDUSERANDID TEISTES EUROOPA LIIDU DIREKTIIVIDES

Infodirektiivi artikkel 1 lõike 2 kohaselt ei mõjuta see olemasolevaid sätteid arvutiprogrammide ja andmebaaside õiguskaitse valdkonnas. Ka infoühiskonna direktiivi põhjenduspunktis 50 on selgitatud, et infoühiskonna direktiiviga ühtlustatud õiguskaitse ei tohi mõjutada andmebaaside ja arvutiprogrammide suhtes ainukohaldatavate õiguste ainukohaldatavaid erandeid. Seega kohalduvad infoühiskonna direktiivi artiklis 5 sätestatud erandid ja piirangud kõigi autoriõiguse objektide, välja arvatud arvutiprogrammid ja andmebaasid, suhtes.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, andmebaaside õiguskaitse kohta (edaspidi andmebaaside õiguskaitse direktiiv)[93] võeti vastu, nagu ka õigusakti nimetus viitab, eesmärgiga tagada andmebaaside õiguskaitse. Ametliku kokkuvõtte kohaselt lähtuti andmebaaside parema õiguskaitse tagamisel kahest aspektist, milleks olid (i) materjalide valikut või korraldust hõlmav intellektuaalse loomingu autoriõigusega kaitsmine ning (ii) olulise investeeringu (rahaline ning inimressursside, jõupingutuste ja energia näol) *sui generis* kaitse andmebaasi sisu kogumiseks, kontrollimiseks või

[92] Arnold, R., Rosati, E. Are national courts the addressees of the InfoSoc three-step test? Journal of Intellectual Property Law & Practice, 2015, Vol 10, No. 10.

[93] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20—28.

esitamiseks.[94] Andmebaaside õiguskaitse direktiivi põhjenduste kohaselt oli see äärmiselt vajalik, sest andmebaasid ei olnud liikmesriikides olemasoleva regulatsiooniga piisavalt kaitstud. Seda probleemi süvendas ühtlasi ka liikmesriikide andmebaaside õiguskaitse suur killustatus, mistõttu oli siseturu funktsioneerimine seoses andmebaasidega negatiivselt mõjutatud.[95]

Andmebaaside õiguskaitse direktiivi artikkel 3 lõigete 1 ja 2 kohaselt kaitstakse sellega sisu valiku või korralduse poolest autori intellektuaalseks loominguks olevaid andmebaase[96] sellistena autoriõiguse alusel. Andmebaaside õiguskaitse direktiivi põhjenduse 14 järgi laieneb kohane kaitse ka mitteelektroonilistele andmebaasidele. Andmebaaside sisule andmebaaside õiguskaitse direktiivis ettenähtud autoriõiguse kaitse ei laiene. Andmebaaside õiguskaitse direktiiv artikkel 6 sätestab loetelu eranditest piiratud toimingutest. Sarnaselt eelmises alapeatükis käsitletud infoühiskonna direktiivile, on erandite loetelus üks kohustuslik erand ning ülejäänud on valikulised. Ka andmebaaside õiguskaitse direktiivi puhul on tegemist ammendava

[94] Andmebaaside õiguskaitse direktiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/LSU/?uri=CELEX:31996L0009&qid=1618679384149 (24.04.2022)

[95] Vt andmebaaside õiguskaitse direktiivi põhjendused 1-4.

[96] Andmebaas on süstemaatiliselt või metoodiliselt korrastatud iseseisvate teoste, andmete või muu materjali kogu, mis on individuaalselt kättesaadav elektrooniliste või muude vahendite abil (andmebaaside õiguskaitse direktiiv artikkel 1 lõige 2). Andmebaaside õiguskaitse direktiivi põhjendus 17 aitab täiendavalt mõistet "andmebaas" sisustada. Selle kohaselt tuleb andmebaasi all mõista "hõlmavana kirjanduslike, kunstiliste, muusikaliste või muude teoste kogusid või muu materjali nagu tekstide, helide, kujutiste, arvude, faktide või andmete kogusid; see peab hõlmama niisuguste sõltumatute teoste, andmete või muu materjali kogusid, mis on korraldatud süstemaatiliselt või metoodiliselt ning millele on võimalik üksikult juurde pääseda; see tähendab, et salvestis või audiovisuaalne, kinematograafiline, kirjanduslik või muusikaline teos iseenesest ei kuulu käesoleva direktiivi reguleerimisalasse."

loeteluga, millele viitab põhjenduses 35 väljendatud vajadus koostada nimekiri piiratud toimingute erandite kohta.

Andmebaasi õiguskaitse direktiiv lubab samuti piirata autoriõiguslikult kaitstava andmebaasi autori ja *sui generis* andmebaasi tegija õigusi andmebaasi kasutamisel illustreeriva materjalina õppe-eesmärkidel nende eesmärkidega motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke (artikkel 6 lõige 2 punkt b ja artikkel 9 punkt b). Direktiivi artikkel 6 lõike 3 kohaselt ei tohi vastavalt Berni konventsioonile nimetatud artiklis ettenähtud hariduserandit kohaldada viisil, millega kahjustatakse põhjendamatult õiguste valdaja seaduslikke huve või mis on vastuolus andmebaasi tavapärase kasutamisega. Viimane tähendab, et järgida tuleb ka kolmeastmelist testi, millele varasemalt korduvalt viidatud. Sarnaselt hariduserandile infoühiskonna direktiivist on ka selle piirangu ülevõtmine liikmesriigile vabatahtlik.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, arvutiprogrammide õiguskaitse kohta[97] (edaspidi tarkvara direktiiv) võeti vastu eesmärgiga selgitada välja ja kaotada erinevused arvutiprogrammide õiguskaitses erinevate Euroopa Liidu liikmesriikide vahel, et aidata kaasa siseturu nõuetekohasele toimimisele.[98] Tarkvaradirektiivi artikkel 6 lubab küll arvutiprogrammi dekompileerimist, kuid selle eesmärk on programmide koostalitlusvõime saavutamine. See tähendab, et programmi ei tohi dekompileerida lihtsalt hariduslikel eesmärkidel.[99] Kolmeastmelise test on direktiivi põimitud artikkel 6 lõike 3 näol.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/115/EÜ, rentimis- ja laenutamisõiguse ja teatavate autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta intellektuaalomandi vallas[100]

---

[97] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, 23. aprill 2009 , arvutiprogrammide õiguskaitse kohta ELT L 111, 5.5.2009, lk 16—22.

[98] Tarkvara direktiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/et/LSU/?uri=CELEX:32009L0024 (20.04.2022)

[99] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 708.

[100] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/115/EÜ, 12. detsember 2006 , rentimis- ja laenutamisõiguse ja teatavate autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta intellektuaalomandi vallas (kodifitseeritud versioon). ELT L 376, 27.12.2006.

(edaspidi rendidirektiiv) võeti vastu eesmärgiga ühtlustada rentimis- ja laenutamisõiguse ning teatavate kaasnevate õigustega seotud õiguslikku olukorda ning tagada kirjandus- ja kunstiteoste autoriõiguste kaitse kõrgema taseme.[101] Rendidirektiiv näeb ette II peatükis sisalduvate autoriõigusega kaasnevate õiguste[102] piirangud. Direktiivi artikli 10 lõike 1 punkti d kohaselt võivad liikmesriigid näha ette piirangud seoses kasutamisega ainult õpetamiseks või teadustöös. Nagu sõnastusest nähtub, siis on ka selle puhul tegemist vabatahtliku piiranguga („liikmesriigid võivad“). Rendidirektiivi artikkel 10 lõikest 3 leiab ka kolmeastmelise testi.

1.4. PUUDUJÄÄGID

Enne DSM-direktiivi kehtinud hariduserandid on ajale ning tehnoloogia arengule jalgu jäänud, mis omakorda pärsib samal ajal nii innovatsiooni, kui ühiskonna võimalusi loometegevusest osa saada. Arvestades seda, et peaaegu kõik intellektuaalset omandit reguleerivad õigusaktid sisaldavad põhimõtet, mille kohaselt on vastava regulatsiooni eesmärk leida tasakaal asjaomaste isikute huvide ja õiguste vahel, selleks, et oleks tagatud inimeste soov luua või loometegevusse investeerida ning teistel sellest osa saada, on ideaal (Euroopa Liidu autoriõiguse regulatsioonide eesmärgid) ja päris elu kui öö ja päev.

Arvestades nii käesolevas magistritöös eelnevalt väljendatud seisukohti, tunnustatud õigusteadlaste ja -praktikute kriitikat infoühiskonna direktiivile, aga ka DSM-direktiivi vastu võtmisele eelnenud hinnanguid ja analüüse, on selge, et hariduserandi kohaldamisel tänapäevase digitaalse ja piiriülese õppetöö kontekstis on peamiselt kaks probleemkohta.

---

[101] Rendidirektiivi ametlik kokkuvõte.Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/LSU/?uri=celex:32006L0115 (26.04.2022)

[102] Esitaja, ringhäälinguorganisatsiooni ja kaabellevitaja õigused (rendidirektiivi artikkel 8 lõige 1).

Nendeks on esiteks Euroopa Liidu autoriõiguse suur killustatus, mida on küll eelnevalt mainitud infoühiskonna ja andmebaaside õiguskaitse direkiividega edutult kõrvaldada üritatud, mis omakorda pärsib siseturu toimimist, Euroopa konkurentsivõimet ning innovatsiooni. Vandeadvokaat ja patendivolinik Liina Jents on selle põhjuseks pidanud üheaegselt nii erandite vabatahtlikust liikmesriikide jaoks kui vaba kasutamise erandite üsna ranget piiritlust.[103] Viimast kinnitab ka Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus, mille kohaselt on eelnimetatud asjaolu „komitee arvates oluline takistus digitaalajastu jätkuvalt arenevaid tehnilisi vahendeid kasutavas teadmistepõhises majanduskeskkonnas põhjendatud erandite tegelikule ühtlustamisele.“[104] Teise probleemkohana on Euroopa Komisjon näinud olemasolevate erandite sobivust või sobimatust digitaalsesse keskkonda.[105] Autor lisab ka veel kolmanda probleemkoha, mida iseenesest võib vaadelda ka kui kahe esimese tagajärge, ning mille kohaselt on hariduserandist puudutatud asjaomaste isikute seas valitsev segadus kehtivast õigusest ning õiguspärasest käitumisest. Seda toetab 2017. aastal Stasbourg`i ülikooli juures tegutseva intellektuaalse omandi uurimise keskuse CEIPI läbi viidud uuring Euroopa Intellektuaalomandi Ametile, mis kaasas tollal veel 28 liikmesriigi teadlasi ning mille tulemused näitasid, et tarbijate seas valitseb suur ebakindlus küsimustes, mis on vaba kasutamise regulatsiooni all lubatud ning mis mitte.[106] See on akuutne probleem juba ainult seepärast, et autoriõigustega kaitstud

[103] Jents, L., lk 502.

[104] Jents, L., lk 502. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Roheline raamat – Autoriõigus teadmistepõhises majanduses”. KOM(2008) 466 lõplik. – ELT C 228, 22.09.2009.

[105] KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE Autoriõiguse euroopalikuma ja aja nõuetele vastava raamistiku suunas COM/2015/0626 final – https://eur-lex.europa.eu/legal-content/et/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0626 (18.04.2022)

[106] Geiger, C., Frosio, G., jt. Opinion of the CEIPI on the European Commission's Proposal to Reform Copyright Limitations and Exceptions in the European Union. SSRN Electronic Journal, January 20017, lk-d 4-5; Geiger, C., Schönherr, F.

materjalide kasutamine on tänapäevases digitaalses maailmas igapäevane, mistõttu peavad küsimused teoste õiguspärasest kasutamisest digikeskkonnas olema selged ning lihtsasti mõistetavad ka juriidilise erihariduseta inimestele.

Euroopa Komisjoni 2015. aasta teatises, millele juba eelmises lõigus viidati, analüüsitakse, kuidas muuta autoriõigusi euroopalikumaks ning aja nõuetele vastavaks. Arusaadavalt mõeldakse selle all muuhulgas seda, kuidas digitaaltehnoloogia areng, lairibaühenduste ulatuslik levik ning igapäevane interneti kasutamine on muutnud seda, kuidas loomesisu toodetakse, levitatakse, kasutatakse. Endise Euroopa Komisjoni presidendi Jean-Claude Junckeri ametisseasuva komisjoni poliitilistes suunistes esmakordselt välja kuulutatud Euroopa Liidu autoriõiguse normide ajakohastamise eesmärk on tagada, et need normid pakuks õiguste omajatele ka edaspidi kõrgetasemelist kaitset ning säilitaks samal ajal tasakaalu digitaalses keskkonnas muude avaliku sektori poliitika eesmärkidega (näiteks haridus, teadus, innovatsioon ja võrdne juurdepääs puuetega inimeste jaoks).[107] Euroopa Komisjoni hinnangul on Euroopa Liidu autoriõiguse killustatus eriti selgelt näha erandite puhul, kuivõrd sageli on Euroopa Liidu õiguses sätestatud erandite rakendamine liikmesriikide jaoks vabatahtlik. Lisaks ei ole need tihti üksikasjalikult määratletud.[108] Kirjeldatu tulemusel ei pruugi riigisisesed erandid naaberriigiti kattuda, need võivad kehtida teistsugustel tingimustel või neil võib olla erinev ulatus. Euroopa Kohtu

---

Frequently Asked Questions (FAQ) of Consumers in relation to Copyright, Summary Report (A project commissioned by the European Union Intellectual Property Office, 2017), p. 8, Arvutivõrgus: https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/web/observatory/news/-/action/view/3423769 (22.04.2022)

[107] KOMISJONI TEATIS Autoriõiguse euroopalikuma ja aja nõuetele vastava raamistiku suunas (18.04.2022.

[108] Näiteks on ei kohaldu infoühiskonna direktiivi põhjal Poola õigusesse üle võetud hariduserand kõigile haridusasutustele, vaid osa neist, sealhulgas mitteärilisi haridusasutusi, on välja jäetud. Nimetatud hariduserand on vaid osaliselt üle võetud ka Kreeka õigusesse. PS! Need andmed eelnevad DSM-direktiivi ülevõtmisele.

praktikas on ka kaasusi, kui liikmesriik on konkreetset erandit rakendanud kitsamalt, kui Euroopa Liidu õigus seda lubab.[109] Erilist probleemi näeb Euroopa Komisjon selles olukorras just selliste erandite puhul, mis on tihedalt seotud hariduse, teadustöö ja teadmistele ligipääsuga. Hariduserand on hea näide sellist kuidas liikmesriikides erandeid erinevalt kohaldatakse, eriti kui asi puudutab küsimust, kuidas tuleks seda erandit kohaldada digitaalses keskkonnas. Nende erinevuste peamisteks tagajärgedeks peetakse haridusvaldkonna uute suundumuste arengu, mis puudutab veebikursusi, tehnikat ja digimaterjalide kasutamist õppetöös, pidurdumist. Vähem oluline ei ole ka hariduse muutumine piiriüleseks, mis on just viimastel aastatel hoogsalt levinud.[110]

Eeltoodud kriitika ja kehtinud regulatsiooni puuduste analüüsi tulemusel on selge, et hariduserandi muutmise, täpsustamise üldine eesmärk Euroopa Liidu tasandil peaks olema liikmesriikide õiguse suurem ühtlustamine, hariduserandi kohaldatavuse tagamine digikeskkonnas ning selle iseloomu dünaamilisemaks muutmine selliselt, et see „käiks kaasas“ ajas kiiresti muutuva tehnoloogiaga.

Euroopa Liidu liikmesriikide vaheline teoste vaba kasutamise regulatsiooni killustatuse küsimuse esimene ning eelduslikult lihtsaim lahendus on infoühiskonna direktiivis sisalduva hariduserandi liikmesriikidele kohustuslikuks tegemine. Seejuures peaks kohustusliku hariduserandi kehtestamisel pidama silmas haridussektori aina suuremat digikeskkonda kolimist ning suurenevat huvi piiriülese õppimise vastu, mis tähendab, et parema selguse huvides tuleks lisada ka viide selle kohaldumisele digitaalsele ja piiriülesele õppetööle. Ka CEIPI toetas uute reeglite

[109] Euroopa Kohus on korduvalt sedastanud, et liikmesriigid peavad kasutama kaalutlusõigust, kui rakendavad oma riigisiseses õiguses erandeid Euroopa Liidu õigusega kehtestatud piirides. Konkreetsemalt ei ole liikmesriikidel vabadust määratleda konkreetse erandi tingimusi ebajärjekindlalt ja ebaühtlaselt ning liikmesriigiti erinevalt (EKo nr C-467/08 Padawan). Kohus on öelnud ka seda, et kuigi erandeid tuleb tõlgendada rangelt, peavad liikmesriigid kindlustama nende mõjuvuse, et oleks võimalik järgida erandi eesmärki (EKo nr C-145/10 Painer).

[110] KOMISJONI TEATIS Autoriõiguse euroopalikuma ja aja nõuetele vastava raamistiku suunas (18.04.2022).

kehtestamist, et muuta Euroopa Liidu autoriõigus 21. sajandile ajakohaseks ning ühtlasi muuta see digitaalselt ühtsel turul funktsioneerivaks.

Kehtestada tuleks kohustuslikud erandid ja piirangud, mis käsitleksid digikeskkonnas toimuvas õppetööd illusteeriva õppematerjali kasutamist.[111] Ühtluse suurendamise eesmärk asjaomaste erandite rakendamise kohustuslikuks tegemise kaudu liikmesriikidele oli ära mainitud ka 2015. aasta Euroopa Komisjoni teatises.[112] Töö autori hinnangul on hariduserandi kohustuslikuks tegemine liikmesriikidele sobilik lahendus. See ilmselgelt vähendab liikmesriikide õiguse killustatust, kuid ühtlasi suurendab ka erandist puudutatud isikute õiguskindlust, mis on oluline arvestades haridussektori piiriülest suundumust, aga ka Euroopa Liidu sihti luua digitaalne ühtne turg. Selliselt on hariduserandist kasusaajatel kindlus, et näiteks liikmesriigi õiguses on erandi ulatus sama (või vähemalt peamistes küsimustes samas), mis omakorda soosib veelgi piiriülese hariduse arengut ning liidusisest teadmuse liikumist, vahetust. Autorite ja õiguste omajate perspektiivist annab selline lahendus ka neile kindluse, et nende õigused on ühetaotliselt tagatud igas liikmesriigis, arvestades seda, et teoste ja muu kaitstud materjali levik ei ole ammu enam riigipiiridega piiratud. See ühtib ka Euroopa Komisjoni 2015. aasta teatises väljendatud seisukohaga, mille kohaselt on tehtud ettepanekute eesmärk luua kasutajatele ja õiguste omajatele juriidilises mõttes kindel ja prognoositav süsteem.[113]

Töö autor selgitab etteruttavalt, et kuigi esmapilgul võib tunduda, et DSM-direktiiviga tutvustatud uus kohustuslik hariduserand võiks olla lahendus töö esimeses peatükis käsitletud probleemidele, siis vajab see esmalt DSM-direktiivi artiklis 5 sätestatud hariduserandi põhjalikku analüüsi. Sellele keskenduvad käesoleva magistritöö kaks järgmist peatükki. Palju on räägitud uute kohustuslike erandite ambitsioonikusest (või

[111] Vt DSM-direktiivi põhjenduspunkt 5.

[112] KOMISJONI TEATIS Autoriõiguse euroopalikuma ja aja nõuetele vastava raamistiku suunas (18.04.2022)

[113] Samas.

selle puudumisest) ning väärtustest (või nende puudumisest).[114] Teised peavad seda, mis algselt oli kui autoriõiguse reformimine vastavalt digitaalselt ühtse turu tingimustele, poliitiliseks käiguks, mida mõjutas rohkem suuremahuline lobitöö kui tõendid ning ekspertiisid.[115] Tausta mõistmise mõttes on oluline märkida ka seda, et DSM-direktiiv on tervikuna väga vastuoluline. See on viimase aja üks kõige suurema eelarvega lobistatud õigusakte, mis jätkab kirgede kütmist ka pärast selle vastuõtmist. Viimast ilmestab hästi ka huvitav fakt, et 24. mail 2019. aastal, mis on vaid 7 päeva pärast DSM-direktiivi vastu võtmist, esitas üks liikmesriik Euroopa Liidu Toimimise Lepingu[116] (ELTL) artikli 263 alusel selle kohta hagi.[117]

[114] Rosati, E. The Commission's DSMS and CJEU case law: what relationship? The IPKat. Arvutivõrgus: https://ipkitten.blogspot.com/2016/10/the-commissions-dsms-and-cjeu-case-law.html (27.04.2022)

[115] The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look - https://pure.uva.nl/ws/files/47491008/SSRN_id3424770.pdf

[116] Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioon ELT C 326, 26.10.2012, lk 47—390.

[117] Poole valitsus esitas ELTL artikli 263 alusel tühistamishagi keskendudes peamiselt DSM-direktiivi artiklile 17. Vt lähemalt Euroopa Kohtu asi nr C-401/19, Poola Vabariik versus Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Nõukogu. Vt lisaks Targosz, T. Poland's Challenge to the DSM Directive – and the Battle Rages On…. Kluwer Copyright Blog, June 10, 2019. Arvutivõrgus: http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/06/10/polands-challenge-to-the-dsm-directive-and-the-battle-rages-on/ (27.04.2022)

2. DSM-DIREKTIIVIST TULENEV HARIDUSERAND

2.1. DIREKTIIVI PÕHJUSEST JA EESMÄRGIST

Esimeses peatükis järeldati, et enne DSM-direktiivi vastu võtmist kehtinud hariduserand on tehnoloogia arengu tõttu ühiskonna vajadustele jalgu jäänud ega teeni Euroopa Liidu autoriõiguse parimaid huve. Hariduserandi paremaks toimimiseks digitaalse ja piiriülese õppe keskkonnas oli vaja seda vastavalt täiendada. Järgnevalt analüüsitakse, kas DSM-direktiivi vastu võtmisega need probleemid lahendati ja kas DSM-direktiivist tuleneva hariduserandi kehtestamine oli piisav Liidu autoriõiguse reformi eesmärkide saavutamiseks.

Juba infoühiskonna direktiivi vastuvõtmist ja selles sisalduvat piirangute süsteemi põhjendati infoühiskonna vajadustega.[118] Ilmselgelt ei piisanud infoühiskonna direktiivist digitaalsete probleemide ületamiseks.

Infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punkti a puudujääkide ületamiseks kaaluti DSM-direktiivi ettepaneku kohaselt kolme varianti. Esimese valiku kohaselt kaalus Euroopa Komisjon liikmesriikidele hariduserandi kohta juhise koostamist ning puudutatud huvigruppide vahel dialoogi algatamist. Sellele variandile sai saatuslikuks selle vähene mõju õigusselguse suurendamisel eriti, mis puudutab teoste piiriülest kasutamist. Infoühiskonna direktiivis sätestatud erandite vabatahtliku iseloomu tõttu

[118] Infoühiskonna direktiivi põhjenduspunkti 31 kohaselt „[o]lemasolevad erandid ja piirangud, mis nende õiguste puhul liikmesriikides on ette nähtud, tuleb uut elektroonilist keskkonda arvesse võttes läbi vaadata. Olemasolevad erandite erinevused ja mõne piiratud toimingu piirangud kahjustavad otseselt autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste siseturu toimimist. Need erinevused võivad muutuda veel häirivamaks seoses teoste piiriülese kasutamise ja piiriülese tegevuse arenguga. Siseturu nõuetekohase toimimise tagamiseks tuleks sellised erandid ja piirangud määratleda ühtlustatumalt. Ühtlustamistase peaks põhinema erandite ja piirangute mõjul siseturu tõrgeteta toimimisele“.

tekkinud liikmesriikide autoriõiguste killustatust peeti kõige suuremaks takistuseks või väljakutseks. Seepärast oli teise variandina laual kohustusliku erandi kehtestamine „koos piiriülese mõjuga kattes ka digitaalse kasutuse.“ Kolmas variant oli sisuliselt sama, mis teine, kuid koos liikmesriikidele antava valikuvabadusega muuta erand sõltuvaks turul kättesaadavate litsentside olemasoluga. Viimast peeti kõige sobilikumaks.[119]

Ettepanek ning lõpuks vastu võetud DSM-direktiiv annavad aimu ka Euroopa Liidu seadusandja täiendavatest motiividest. Ettepaneku põhjenduspunkt 5 ja DSM-direktiivi lõpptekst rõhutavad mõlemad vajadust teatud piirangud ja erandid tehnoloogiliste uuenduste ja uut tüüpi teoste kasutusviiside valguses ümber hinnata. Erilist takistust sisuturu toimimisele kujutavad piiriülesed aspektid harmoniseerimata erandite õigusraamistikus. Täpsemate suunistega põhjenduspunktides adresseeritakse eraldi just uut digitaalset-hariduserandit.[120] DSM-direktiivi lõpptekst annab põhjendustes isegi täpsemad juhised, kuidas nimetatud erandit kohaldada, aga ka selgitab soovitusi, kuidas riigisisesed õigusloojad peaks erandit üle võtma ja rakendama hakkama.[121]

Sel põhjusel reguleerib DSM-direktiivi artikkel 5 hariduserandit piiriüleses ja digitaalses õppetöös. Mõlemad valdkonnad on äärmiselt aktuaalsed. Eesti haridussüsteemi üheks iseloomustavaks tunnuseks on selle muutumine rahvusvaheliseks (eriti kõrghariduse tasandil).[122] Sellest annavad tunnistust mitmed

---

[119] Priora, G, Jütte, B. J., jt., lk 5-6.

[120] Vt DSM-direktiivi ettepaneku põhjenduspunktis 14-17 ja DSM-direktiivi põhjenduspunktid 19-24.

[121] Vt nt DSM-direktiivi põhjenduspunkt 21.

[122] Vt selle kohta ka DSM-direktiivi põhjenduspunkt 20, mis on järgmine:

“Kuigi kaugõppe ja piiriülese hariduse programme töötatakse enamasti välja kõrghariduse tasandil, kasutatakse digitaalseid vahendeid ja ressursse üha enam hariduse kõigil tasanditel, et eelkõige parandada ja täiendada õpikogemust. Käesoleva direktiiviga kehtestatavast erandist või piirangust peaksid kasu saama kõik liikmesriigi tunnustatud haridusasutused, sealhulgas nii alg-, kesk-, kutse- kui ka kõrghariduse

ingliskeelsed õppekavad. Digitaliseerimisprotsess käis juba varem, kuid erilise tõuke sellele andis 2020. aasta alguses alanud koroonapandeemia, mille tulemusena muutus arvestatav osa õppest digitaalseks.[123] Pea iga Euroopa Liidu liikmesriigi valitsused sulgesid oma otsusega alg-, põhi- ja kõrgkoolid ning asendasid füüsiliselt toimuva õppe kauglahendusega võimendades seeläbi õiguslikku ebaselgust autoriõigustega kaitstud materjalide kasutamise lubatavuse küsimus hariduses.[124] See on paratamatult suurendanud vajadust tehnoloogia-kindlate ja piiriüleste õigussätete järele Euroopa Liidus, mis lubaks tõhusalt tasakaalustada erinevaid huve nii tavapärastel aegadel kui erilistel olukordades. Sama on kinnitanud ka Euroopa Komisjon oma digiteenuste õigusakti ettepanekus. Täpsemalt selgitati ettepaneku tausta kirjelduses järgmist: „Koroonaviiruse kriis on kinnitanud, et digitehnoloogia on tähtis tänapäeva elu kõigis aspektides. See on selgelt näidanud meie majanduse ja ühiskonna sõltuvust digiteenustest ning toonud esile nii praeguse digiteenuste toimimise raamistiku eelised kui ka sellega seotud riskid.“[125]

Euroopa Liidu poliitikakujundajate vahelised arutelud eelnevas lõigus kirjeldatud vajaduse järele algasid ajaliselt juba enne pandeemia puhkemist. Infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punkti a puuduste, mis omakorda tingis liikmesriikide vaheliste regulatsioonide, sealhulgas hariduserandi, killustatuse, ületamiseks pakuti

tasandil. Seda tuleks kohaldada üksnes sellises ulatuses, mil kasutamine on põhjendatud konkreetse õppetöö mittekaubandusliku eesmärgiga. Haridusasutuse organisatsiooniline struktuur või rahastamisvahendid ei peaks olema tegevuse mittekaubandusliku iseloomu kindlakstegemisel otsustavad.”

[123] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 709-710.

[124] Priora, G, Jütte, B. J., jt., lk 4.

[125] Ettepanek: EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS, mis käsitleb digiteenuste ühtset turgu (digiteenuste õigusakt) ja millega muudetakse direktiivi 2000/31/EÜ COM/2020/825 final, p 1. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN (19.04.2022).

2014. aastal koos DSM-direktiivi esimese eelnõuga välja lahendus suuremaks harmooniaks Euroopa Liidu autoriõiguses.[126]

Nagu ka eespool märgitud, on hariduserandite kontekstis alustuseks oluline asjaolu, et infoühiskonna direktiiv ei teinud hariduserandeid liikmesriikidele ülevõtmiseks kohustuslikuks, mistõttu regulatsioon on seni olnud liikmesriikides üsna erinev.[127] Selline killustatus võib piiriülestes olukordades tuua praktikas kaasa õigusselgusetust. Seetõttu sisaldubki DSM-direktiivis nimelt liikmesriikidele ülevõtmiseks kohustusliku iseloomuga reeglistik.[128] See tähendab, et DSM-direktiivi artikli 5 lõikes 1 toodud ulatuses peab teoste ja autoriõigusega kaasnevate õiguste objektide vaba kasutus kõigis liikmesriikides olema edaspidi sätestatud sarnastel alustel. DSM-direktiivi artikli 5 kohaselt peab liikmesriik ette nägema ainuõiguste erandi, „et võimaldada teoste ja muu materjali digitaalset kasutamist õppetöös üksnes illustreerimise eesmärgil, taotletava mittekaubandusliku eesmärgi saavutamiseks vajalikus ulatuses ja tingimusel, et (a) selline kasutamine toimub haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades või turvalises elektroonilises keskkonnas, kuhu on juurdepääs üksnes õppeasutuse õpilastel või üliõpilastel ja õppepersonalil, ning (b) kasutatavale materjalile märgitakse allikas, sealhulgas autori nimi, kui see ei ole võimatu“.[129]

Järgmiseks analüüsib autor DSM-direktiivi artiklist 5 tuleneva hariduserandi sisu ja ulatust lähtudes seejuures sellele kehtestatud piiranguist, aga ka liikmesriikidele jäetud valikuvõimalusi sätte ülevõtmiseks riigisisesse õiguskorda. Lisaks ka DSM-direktiivist tuleneva hariduserandi vahekorda infoühiskonna direktiivist tuleneva hariduserandiga ning kas neid peaks hindama koos, kõrvuti või hoopis eraldiseisvalt.

---

[126] Priora, G, Jütte, B. J., jt., lk 4-5.

[127] Commission Staff Working Document. Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules. lk 45-57.

[128] Vt DSM-direktiivi põhjenduspunktid 5, 19 ja 23.

[129] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 710.

2.2. DSM-DIREKTIIVIST TULENEV HARIDUSERAND

DSM-direktiivi artiklist 5 tulenev hariduserand on kaalutletud põhjustel liikmesriikidele ülevõtmiseks kohustuslik reeglistik. See tähendab, et DSM-direktiivi artikli 5 lõikes 1 toodud ulatuses peab teoste ja autoriõigusega kaasnevate õiguste objektide vaba kasutus kõigis liikmesriikides olema edaspidi sätestatud sarnastel alustel. DSM-direktiivi artikli 5 kohaselt peab liikmesriik ette nägema ainuõiguste erandi, „et võimaldada teoste ja muu materjali digitaalset kasutamist õppetöös üksnes illustreerimise eesmärgil, taotletava mittekaubandusliku eesmärgi saavutamiseks vajalikus ulatuses ja tingimusel, et (a) selline kasutamine toimub haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades või turvalises elektroonilises keskkonnas, kuhu on juurdepääs üksnes õppeasutuse õpilastel või üliõpilastel ja õppepersonalil, ning (b) kasutatavale materjalile märgitakse allikas, sh autori nimi, kui see ei ole võimatu“. Seega juhul kui haridusasutuses kasutatakse teoseid digitaalses vormis ja illustreerival eesmärgil, tuleb edaspidi lähtuda DSM-direktiivist.

DSM-direktiivi artiklist 5 tulenev hariduserand erineb oluliselt infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 3 punktis a sätestatud hariduserandist. Neist viimane lubab kasutuse „illustreeriva materjalina õppetöös või teadusuuringutes, tingimusel, et märgitakse ka allikas, sh autori nimi, kui see ei ole võimatu, ning ulatuses, mis on õigustatult vajalik taotletava mitteärilise eesmärgi saavutamiseks“ seoses reprodutseerimise ainuõigusega (infoühiskonna direktiivi artikkel 2) ja õigusega teoseid üldsusele edastada ja kättesaadavaks teha (infoühiskonna direktiivi artikkel 3).[130] DSM-direktiivi artikkel 5 laiendab digitaalse hariduserandi ulatust ka selles

[130] Vastavalt infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõikele 4 võivad liikmesriigid ette näha erandi levitamisõigusest või piirangu ulatuses, mis see on põhjendatav lubatava reprodutseerimise eesmärgiga. Kuidi DSM-direktiivi artikkel 5 sellele võimalusele sõnaselgelt ei viita, võimaldab DSM-direktiivi artikkel 25 liikmesriikidel vastu võtta või jõus hoida laiemaid sätteid, kui need on kooskõlas infoühiskonna direktiiviga. Seega näib, et täiendav erand levitamisõigusest jääb siseriikliku ülevõtmise puhul mõistlikuks võimaluseks.

direktiivis endas sisalduvatele õigustele (ajakirjandusväljaande kirjastaja ainuõigused) ning teatud õigustele andmebaaside õiguskaitse direktiivis[131] ja tarkvaradirektiivis[132], jättes välja levitamisõiguse. Kohaldamisalalt kitsam on DSM-direktiivi artikkel 5 seetõttu, et see hõlmab üksnes kasutust, mis toimub haridusasutuse vastutusel.[133] Kuigi DSM-direktiiv seda sõnaselgelt ei adresseeri on õiguskirjanduses läbi viidud analüüsi tulemusel jõutud järeldusele, et uus DSM-direktiivist tulenev hariduserand täiendab (*complements*) hariduserandit, mis tuleneb infoühiskonna direktiivist.[134]

Oluline on märkida ka seda, et DSM-direktiivi artikkel 5 lõige 2 annab liikmesriikidele võimaluse lõikes 1 sätestatud hariduserand enda jaoks teatud tingimustel välistada. Nimelt võivad selle kohaselt „liikmesriigid ette näha, et lõike 1 kohaselt tehtud erandeid või piiranguid ei kohaldata üldse või ei kohaldata teatud liiki kasutusviiside, teoste või muu materjali suhtes, nagu noodilehed või eeskätt haridusturu jaoks mõeldud materjal, niivõrd kui käesoleva artikli lõikes 1 osutatud toiminguid lubavad ning haridusasutuste vajadustele ja eripäradele vastavad asjakohased litsentsid on turul kergesti kättesaadavad.“ Sisuliselt on tegemist erandiga erandist. See valik võimaldab liikmesriikidel DSM-direktiivist tuleneva hariduserandi kohaldamisala piirata vaid juhtudel, kui asjakohased litsentsid turul puuduvad. Samas arvestades sätte täpset sõnastust, mille kohaselt erandeid ei kohaldata, kui vastavad asjakohased litsentsid on turul kergesti kättesaadavad, peaksid selle piirangu rakendamiseks tagama liikmesriigid, et asjaomased litsentsid on haridusasutuste jaoks turul kergesti

---

[131] Vt andmebaaside õiguskaitse direktiivi artikkel 5 punktid a, b, d ja e ning artikkel 7 lõige 1.

[132] Vt tarkvara direktiivi artikkel 4 lõige 1.

[133] Priora, G, Jütte, B. J., jt., lk 7.

[134] Jütte, B. J. Uneducating Copyright - Member States can choose between “full legal certainty” and patchworked licensing schemes for digital and cross-border teaching activities. Forthcoming, European Intellectual Property Review 2020. Arvutivõrgus: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3432311 (26.04.2022), lk 2.

kättesaadavad ja nähtavad. Lisaks või alternatiivselt, on liikmesriikidele jäetud võimalus siduda hariduserand kohustusliku hüvitusmehhanismiga.

Eksklusiivselt digitaalsele ja piiriülesele õppele kohalduva vaba kasutamise erandil on neli põhilisemat kohustuslikku elementi. Esiteks liikmesriikide õigusesse üle võetav hariduserand sisaldama endal päritolumaa (ingl *country of origin*) klauslit, et võimaldada teoste ja muude materjalide piiriülest kasutamist. DSM-direktiivi artikkel 5 lõike 3 kohaselt loetakse sama artikli lõike 1 alusel toimuv vaba kasutus toimuvaks ainult selles liikmesriigis, kus asub asjaomane haridusasutus. Teiseks peab lubatav digitaalne kasutus toimuma haridusasutuse vastutusel ja „tema ruumides või muudes asukohtades või turvalises elektroonilises keskkonnas." Sellest tulenevalt peavad liikmesriigid ühel hetkel selgitama või defineerima järgmised mõisted: a) mitte-äriline; b) haridusasutus; c) ruumid ja/või d) turvaline elektrooniline keskkond. Kolmandaks peavad liikmesriigid ette nägema, et hariduserandi tõhususe tagamiseks ei saa sellest lepinguga teisiti kokku leppida. Arusaadavalt ei kehti viimane olukorras, kus liikmesriik peaks otsustama turul kättesaadavate ja nähtavate litsentside erandit (*licence carve-out*) rakendada. Neljandaks peab siseriiklik digitaalne hariduserand sisadama kasutatud materjali autori ja algallika märkimise kohustust.

Kui eelmises lõigus loetletud kohustuslikud elemendid on üle võetud, jääb liikmesriikidel teha veel kaks otsust: kohaldada õiglase hüvitise süsteemi ja/või turul kättesaadavate litsentside süsteemi. Nende kahe valiku põhjal, mis muuhulgas ei välista teineteist, on igal liikmesriigil kokku neli võimalikku kombinatsiooni: a) kõik kasutusviisid on lubatud ja kuuluvad hüvitamisele, b) kõik kasutusviisid on lubatud ilma kohustusliku hüvitise maksmiseta, c) lubatud on vaid mõned kasutusviisid või mõnede teoste kasutamine koos kohustusliku hüvitamisega ning d) lubatud on vaid mõned kasutusviisid või mõnede teoste kasutamine ilma hüvitise maksmiseta.

DSM-direktiivist tulenevad uued nõuded lisati AutÕS-sse autoriõiguse seaduse muutmise seadusega (autoriõiguse direktiivide ülevõtmine).[135] Nimelt on kehtiva AutÕS § 19 lõige 1 punkti 3^2 kohaselt ilma autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta lubatud „õiguspäraselt avaldatud teose digitaalkujul reprodutseerimine ja

[135] RT I, 28.12.2021, 1.

üldsusele suunamine üksnes illustreerimise eesmärgil motiveeritud mahus ning tingimusel, et selline kasutamine toimub mitteärilisel eesmärgil, haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muus asukohas või turvalises elektroonilises keskkonnas, kuhu on juurdepääs üksnes haridusasutuse õpilastel või üliõpilastel ja õppepersonalil.“ Lisatingimusena tuleb ka selle erandi puhul ära näidata kasutatud teose autori nimi, teose nimetud ja avaldamisallikas.

AutÕS § 19 lõikele 1 lisatud punkti 3^2 näol on tegemist on erisättega AutÕS § 19 lõike 1 punkti 2 suhtes.[136] Mis puudutab piiratavaid õiguseid, siis erandiga on uue sätte kohaselt hõlmatud nii koopiate tegemine (reprodutseerimisõiguse piiramine) kui ka erinevad üldsusele suunamise viisid, sealhulgas õiguste objekti kättesaadavaks tegemine, tehnilise vahendi abil eksponeerimine (nt slaidide näitamiseks) jms; samuti on selgelt hõlmatud õiguste objekti avalik esitamine tehnilise vahendi kaudu.[137]

Autoriõiguse seaduse muutmise seadusega ei muudetud kehtivas autoriõiguse seaduses juba sisalduvat erandit. Järelikult ulatuses, milles teose või autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti illustreerival eesmärgil kasutamine haridusvaldkonnas vastab DSM-direktiivis sätestatud uuele vaba kasutuse juhule, peaks kasutus toimuma AutÕS-i lisandunud § 19 lõike 1 punkti 3^2 järgi.

Tekib küsimus, kas Eesti riigisisese õiguse mõistes võib kehtiva õiguse kohaselt ka digitaalses vormis kasutust pidada olemasoleva hariduserandiga juba kaetuks. Ilmselt on see tõesti nii, kuna AutÕS § 19 punkti 2 (kehtiv § 19 lõige 1 punkt 2) sõnastus on piisavalt üldine ning võimaldab niisugust tõlgendust, arvestades sätte aluseks oleva infoühiskonna direktiivi pakutud ulatust ning sättes sisalduvaid kriteeriume. Siiski on DSM-direktiivi artikli 5 ülevõtmisel peetud vajalikuks erisätte loomist. Eelnõu seletuskiri põhjendab seda ennekõike piiriüleste olukordade puhul õigusselguse saavutamise eesmärgiga ning asjaoluga, et DSM-direktiiv seab digitaalses vormis kasutusele ka muid tingimusi, mida AutÕS § 19 punkt 2 selle erandi puhul ei sisalda (kasutamine haridus- või teadusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades või turvalises elektroonilises keskkonnas, kuhu on juurdepääs üksnes

[136] Vt ka eelnõu 368 SE seletuskiri, lk 18-19.

[137] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 710.

haridusasutuse õpilastel või üliõpilastel ja õppepersonalil).[138] Kärt Nemvalts ja Aleksei Kelli on väljendanud poolehoidu pakutud seisukohale ning peavad seda korrektseks lahenduseks. Ennekõike põhjusel, et niimoodi on leitud optimaalne tasakaal Eestis juba kehtiva üsna laiapõhjalise ja kasutajatele üsna helde hariduserandi säilitamise[139] ning DSM-direktiivist tuleneva kohustusliku iseloomuga piiriüleseid olukordi katva kitsama regulatsiooni vahel. Autor soovib siinkohal omakorda lisada, et täiendava digitaalse hariduserandi sätte lisamine õigusaktidesse ei tähenda seda, et vajadus erandist puudutatud isikutele (sealhulgas õpetajaid, õppejõude, haridusasutuse töötajaid, aga ka õpilasi ja tudengeid) selle sisu, ulatust ja hariliku praktikat teadustada ei ole kadunud. Tegemist on täiendava mitte-juriidilise meetmega haridusvaldkonnas valitsevat õigusselgusetust vähendada, mille tulemus omakorda võiks olla taaskord nii autorite kui haridussektori huvide parem tasakaalustatus.

Nagu märgitud, näeb DSM-direktiiv ette veel lisatingimusi hariduserandi reeglite õiguspäraseks kohaldamiseks. Nende analüüsiga uurimus jätkub.

2.2.1. Vaba kasutus haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades

DSM-direktiivis ei pakuta välja autonoomset haridusasutuse mõistet, kuid täpsustab, et artiklis 5 sätestatud hariduserandi raames toimuv vaba kasutus on võimalik haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades.[140] See tähendab,

---

[138] Vt ka eelnõu 368 SE seletuskiri, lk 16.

[139] DSM-direktiivi artikkel 25 sätestab, et liikmesriigid võivad kõnealuse direktiiviga ette nähtud erandite või piirangutega hõlmatud kasutusviiside või -alade puhul võtta vastu või jätta kehtima avarama sisuga õigusnormid, mis on kooskõlas andmebaaside direktiivis ja infoühiskonna direktiivis sätestatud erandite ja piirangutega. Eelnõuga 368 SE on seetõttu jäetud puutumata hariduserandi ulatus teoste kasutamiseks illustreerival eesmärgil selles osas, mida ei saa pidada digitaalses vormis kasutamiseks.

[140] Priora, G, Jütte, B. J., jt, lk 7.

et asutus saab kõnealusele erandile tugineda ka juhul, kui korraldab õppetööd muudes kohtades peale asutuse enda ruumide (nt raamatukogus või muuseumis), kuid see ei anna omakorda mäluasutustele[141] endile alust erandist kasusaamiseks.[142] DSM-direktiivi põhjenduspunkt 22 kinnitab seda tõlgendust.

Kirjanduses on avaldatud seisukohta, et DSM-direktiiv ei anna piisavat selgust küsimuses, kas nimetatud direktiivi artiklis 5 sätestatud hariduserandist kasusaajate sekka peavad või võivad kuuluda ka erainternaatkoolid (*private boarding school*). Sama käib ka kõrgemate koolide kohta, milles õppijad peavad tasuma õppemaksu, välja arvatud juhul, kui tulu teenimine on sellise asutuse peamine eesmärk (sellisel juhul puudub selgelt mitte-äriline eesmärk kui hariduserandi kohustuslik eeldus). Samuti on kriitikat pälvinud raamatukogude ja muuseumite hariduserandist kasusaajate ringist välja jätmine.[143]

2.2.2. Kasutus peab hõlmama digivahendeid

Teiseks täpsustakse, et konkreetne vaba kasutus peaks hõlmama teoste või muu materjali kasutamist klassis või muudes kohtades just digivahendite, näiteks elektrooniliste tahvlite või internetiühendust võimaldavate digiseadmete abil.[144]

---

[141] Määratlus „avalik mäluasutus“ hõlmab avalikke arhiive, muuseume, raamatukogusid, teadus- ja haridusasutusi või filmi- või audiopärandi säilitamisega tegelevaid asutusi (AutÕS § 27^2 lg 1 p 1).

[142] Nemvalts, K., Kelli, A., lk 710. Eelnõu 368 SE seletuskiri.

[143] Jütte, B. J. Uneducating Copyright - Member States can choose between “full legal certainty” and patchworked licensing schemes for digital and cross-border teaching activities. Forthcoming, European Intellectual Property Review 2020. Arvutivõrgus: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3432311 (26.04.2022), lk 2.

[144] Vt DSM-direktiivi põhjenduspunkt 19, mis on järgmine: “/…/ On ebaselge, kuidas tuleks kõnealuseid erandeid ja piiranguid kasutada digikeskkonnas. Lisaks puudub selgus, kas neid erandeid ja piiranguid kohaldatakse olukordades, kui õpe toimub veebis ja distantsilt. Lisaks ei ole olemasolevas õigusraamistikus käsitletud piiriülest

Muudatuste kohaselt saab erandit kasutada ka juhul, kui kasutus toimub turvalises elektroonilises keskkonnas, kuhu on juurdepääs üksnes haridusasutuse õpilastel või üliõpilastel ja õppepersonalil (nt distantsõppe puhul kasutatavad õpikeskkonnad).

DSM-direktiivi põhjenduspunkti 22 kohaselt on erandiga hõlmatud kasutamine distantsilt turvalises elektroonilises keskkonnas, näiteks e-õppe kursuste või sellist kursust täiendavale õpetamismaterjalile juurdepääsu raames. Turvalise elektroonilise keskkonnana saab sama põhjenduspunkti kohaselt mõista digitaalset õpetamis- ja õpikeskkonda, millele pääsevad juurde üksnes haridusasutuse õppepersonal ning õppeprogrammis osalevad õpilased või üliõpilased eelkõige asjakohase autentimismenetluse abil, mille hulka kuulub salasõnal põhinev autentimine.

Kõnealuse erandiga ei ole siiski hõlmatud laiale üldsusele suunatud kursused või materjalid.[145] Sellisel juhul toimub igasugune teoste kasutamine üldistest autoriõiguse põhimõtetest lähtudes, mille kohaselt on teose kasutamiseks vajalik õiguste omaja luba.[146]

Autor märgib, et DSM-direktiivist tuleneva hariduserandi kohustusliku ja samaaegselt infoühiskonna direktiivist tuleneva hariduserandi vabatahtliku iseloomu tulemuseks võib olla mõnevõrra kummastav olukord, kus ühe liikmesriigi raames on teoste vaba kasutamine digiseadme vahendusel on lubatud, kuid sama analoogteose kasutamine vastava erandi puudumise tõttu mitte. Autorile ei ole teada, kas mõnes Euroopa Liidu liikmesriigi autoriõiguses on selline olukord tekkinud, kuid sellegipoolest ei ole ka sellise hüpoteetilise olukorra tekkimise võimalus tervitatav.

---

mõju. Selline olukord võib pärssida digitaalselt toetatavat õppetööd ja kaugõpet. Seepärast on vaja kehtestada uus kohustuslik erand või piirang tagamaks, et haridusasutustel oleks täielik õiguskindlus olukordades, kus digiõppe käigus kasutatakse teoseid või muud materjali, sealhulgas interneti kaudu ja piiriüleselt."

[145] Nt OER-id (ingl Open Educational Resources) või MOOC-id (ingl Massive Open Online Courses). Vt ka eelnõu 368 SE seletuskiri, lk 20.

[146] Täpsemalt selle kohta vt ka Commission Staff Working Document, lk 91-92.

2.2.3. Õigus õiglasele hüvitisele

Nagu ka varasemalt viidatud jätab DSM-direktiiv artikkel 5 lõikega 4 liikmesriikidele õiguse ette näha õiglane hüvitis õiguste omajatele ning teoste või muu materjali kasutamise eest. Sätte eesmärk on jätta riigile võimalus kompenseerida õiguste omajatele see varaline kasu, millest nad on teiste isikute poolt vaba kasutamise erandile tuginemise tõttu ilma jäänud. Hüvitissüsteemi kehtestamise üle otsustamisel mängivad rolli nii varasem praktika, kui teoste hulk ja maht, mida hariduserandi raames vabalt kasutatakse.

DSM-direktiivi esmasel ülevõtmisel riigisisesesse õigusesse Eesti seda võimalust ei kasutanud ning õiglast hüvitise süsteemi ei kehtestanud. Samas tõstatasid erinevad huvigrupid selle protsessi käigus siiski küsimuse, kas nüüdisaegseid kasutusviise ja -võimalusi silmas pidades on õigustatud kehtivas õiguses juba ammu juurdunud süsteemi jätkumine, mille kohaselt on hariduserandid õiguste omajale sisuliselt kompenseerimata vaba kasutuse juhud. Süsteemi põhialuseid ei ole DSM-direktiivi ülevõtmisel siiski muudetud.[147] Justiitsministeeriumi antud kommentaaride kohaselt on samas plaanis korraldada põhjalik uuring, mille tulemusi saab kasutada selleks, et hinnata uue lähenemise (s.t kompenseeritava vaba kasutuse) vajalikkust ja võimalusi.[148] Aleksei Kelli ja Kärt Nemvaltsi kui Justiitministeeriumi intellektuaalse omandi ja konkurentsiõiguse talituse juhataja hinnangul on poliitiliste valikute tegemiseks kõnealuses küsimuses tõepoolest väga oluline omada põhjalikku ülevaadet selle kohta, kui palju Eesti haridusasutustes ja/või hariduslikel eesmärkidel ka muudes asutustes seaduses sätestatud erandite alusel teoseid ja autoriõigusega kaasnevaid

[147] Eelnõu SE 368 seletuskiri, lk 21-22. DSM-direktiiv ei kohusta liikmesriike õiguste omajatele kõnealuse erandi alusel teose kasutamist kompenseerima, vt lisaks DSM-direktiivi artikkel 5 lõige 4 ning põhjenduspunkt 24.

[148] Eelnõu 368 SE seletuskirjale lisatud kooskõlastustabel, lk 65.

õiguste objekte kasutatakse, sealhulgas nii sellise kasutamise mahu kui ka kasutatavate õiguste objektide liikide kohta.[149]

Kõnealuse vaba kasutuse kompenseerimise vajaduse küsimus on otseselt seotud ka selle erandi kohaldamisalaga. Nimelt on mitu kultuuripärandiasutust juhtinud autoriõiguse seaduse muutmise eelnõu menetluse jooksul tähelepanu sellele, et erinevad muudatused ei tohiks kaasa tuua olulisi kitsendusi hariduserandist kasusaajate ringis.[150] Kultuuripärandiasutuste huvi on olla samuti teatavatel juhtudel kasusaajaks ning selles vallas ei ole autoriõiguse seaduse muutmise seadusega ka muudatusi ette nähtud. Kui DSM-direktiivi artikkel 5 kohaldub vaid kasutusele haridusasutuste poolt, siis infoühiskonna direktiivi artikli 5 lõike 3 punkti a alusel AutÕS § 19 lõike 1 punktis 2 juba sisalduv erand on sõnastatud mitte asutuse-, vaid eesmärgipõhiselt. Seega saab öelda, et kehtivast seadusest ei tulene otsesõnu nõuet, et erandist kasusaaja peaks olema haridus- või õppeasutus HaS-i tähenduses. Järelikult on kehtivat seadust võimalik tõlgendada ka nii, et kultuuripärandiasutused on kõnealusest erandist kasusaajate hulgas, kui teose või autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti illustreerival eesmärgil kasutamine toimub õppe-eesmärkidel. Sellisel juhul, nagu ikka, tuleb loomulikult lähtuda ka kolmeastmelise testi nõuetest, mille kohaselt iga vaba kasutuse õiguspärasust tuleb hinnata.

Siinkohal võib tekkida ka küsimus, kuidas on laiema kohaldamisalaga riigisisene regulatsioon kooskõlas DSM-direktiiviga, mis kohaldub vaid haridusasutustele. Vastuolu siiski ei ole, sest DSM-direktiivi artikli 25 kohaselt võivad liikmesriigid DSM-direktiiviga ette nähtud erandite või piirangutega hõlmatud kasutusviiside või -alade puhul võtta vastu või jätta kehtima avarama sisuga õigusnormid, mis on

[149] Nemvalts, K., Kelli, A. Hariduserand autoriõiguses. Juridica 10/2021, lk 711.

[150] Vt näiteks Tallinna Keskraamatukogu 05.05.2021 arvamus, kättesaadav eelnõu materjalide hulgas Riigikogu kodulehelt. Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse%20seaduse%20muutmise%20seadus%20(autori%C3%B5iguse%20direktiivide%20%C3%BClev%C3%B5tmine) (27.04.2022)

kooskõlas andmebaaside direktiivis ja infoühiskonna direktiivis sätestatud erandite ja piirangutega. Pakutud võimalust on seaduse koostajad kasutanud ning puutumata on jäetud AutÕS § 19 lõige 1 punkt 2 osas, mida ei saa pidada digitaalses vormis kasutamiseks DSM-direktiivi artikli 5 tähenduses.[151]

2.2.4. Päritolumaa põhimõte

Kui teoste kasutamine füüsilises klassiruumis on iseloomulikult geograafilise ulatuse poolest piiratud, siis materjalide kasutamine elektroonilistes keskkondades ja veebitundides võib tekitada territoriaalseid probleeme. Kuna DSM-direktiivi artiklist 5 tuleneva hariduserandi erinev kohaldamine liikmesriikides võib vaatamata Euroopa Liidu seadusandja pingutustele siiski ebakindlust tekitada küsimuses, kas teoste kasutamine igas liikmesriigis, kus sellele turvalise elektroonilise keskkonna kaudu ligi võib pääseda, on siiski lubatav, tuli seda probleemi adresseerida. Selleks võeti vastu DSM-direktiivi artikkel 5 lõige 3, mis sisaldab endast päritoluriigi reeglit.

DSM-direktiivi artikkel 5 lõike 3 kohaselt loetakse sama artikli lõike 1 kohaselt toimuv teoste ja muu materjali kasutamine turvalises elektroonilises keskkonnas üksnes õppetöö illustreerimiseks, toimuvaks ainult selles liikmesriigis, kus asub asjaomane haridusasutus.

See hõlbustab oluliselt kaitstud materjalide kasutamist mitte ainult rahvusvahelise üliõpilaskonnaga asutustes, vaid ka puhtalt kaugõppeprogrammides, mis toetuvad õppematerjalide pakkumisel veebipõhistele õppeplatvormidele.[152]

[151] Selle kohta vt eelnõu 368 SE seletuskiri, lk 16-17.

[152] Jütte, B. J. The New Copyright Directive: Digital and Cross-border Teaching Exception (Article 5). Kluwer Copyright Blog.

2.2.5. Mahupiirang

Uurimuse esimeses peatükis jõutud järeldusele, et mahupiirangute määratlemise küsimus oli ebaselge ka enne DSM-direktiivi vastuvõtmist ehk peamiselt infoühiskonna direktiivi kontekstis. Paraku ei paranenud olukord ka DSM-direktiiviga. Nimelt on DSM-direktiivi põhjenduspunktis 21 kirjas järgmine: „Enamikul juhtudel tähendaks illustreerimise mõiste seega üksnes teoste osade või väljavõtete kasutamist.“ Sarnaselt käesoleva magistritöö alapunktis 1.1.2. selgitatud mõttekäigule ei tohiks hariduserandi alusel aset leidev vaba kasutus hakata asendama peamiselt haridusturgudele mõeldud materjali ostmist. Sama on ka DSM-direktiivi põhjendustes välja toodud. Direktiiviga on liikmesriikidele jäetud erandi rakendamisel õigus „teoste või muu materjali eri liikide puhul tasakaalustatult täpsustada, kui suurt osa teosest või muust materjalist võib kasutada õppetöös üksnes illustreerimise eesmärgil.“[153] Korrates taaskord alapunktis 1.1.2. väljendatud seisukohta, peaks sellistel puhkudel mitte eelistama kvantitatiivseid piiranguid, kuivõrd need ei pruugi olla piisavalt paindlikud arvestamaks iga vaba kasutamise kaasuse asjaolusid ja eri teoseliikide eripära. Näiteks on autor arvamusel, et teatud juhtudel, kui teoseks on kas mõnerealine luuletus või on tegemist fotograafiateosega, võibki motiveeritud mahuks olla terve teos.

2.2.6. Turul kättesaadavad litsentsid

DSM-direktiivist tulenev hariduserand on enim kriitikat saanud artikkel 5 lõikesse 2 lisatud võimaluse pärast erandi kohaldamist piirata. Nimelt sätestab DSM-direktiivi artikkel 5 lõige 2 järgmist: „/.../ liikmesriigid [võivad] ette näha, et lõike 1 kohaselt tehtud erandeid või piiranguid ei kohaldata üldse või ei kohaldata teatud liiki kasutusviiside, teoste või muu materjali suhtes, nagu noodilehed või eeskätt haridusturu jaoks mõeldud materjal, niivõrd kui käesoleva artikli lõikes 1 osutatud toiminguid lubavad ning haridusasutuste vajadustele ja eripäradele vastavad

[153] Vt DSM-direktiivi põhjenduspunkt 21.

asjakohased litsentsid on turul kergesti kättesaadavad.“ Selle sätte lisamise vajadus on põhjendatud liikmesriikides kehtivate hariduserandite erineva korraga, mis on välja töötatud, võttes arvesse haridusasutuste vajadusi ning erinevaid haridustasandeid.[154]

Kuigi kirjanduses on sellise litsentsilepingutel põhineva korra lisamist direktiivi nimetatud ka kogu DSM-direktiivi eesmärgi minetamiseks ning Euroopa Liidu autoriõiguse täiendava de-evolutsiooni põhjustajaks[155], ei takista direktiivi põhjenduse järgi erandi rakendamise liikmesriigiline erinevus erandi või piirangu tõhusat kohaldamist ega piiriülest kasutust.[156] Näiteks peaks liikmesriikidele jääma õigus nõuda, et teoste või muu materjali kasutamisel järgitaks autorite ja esitajate isiklikke õigusi. See peaks võimaldama liikmesriikidel lähtuda olemasolevast riigi tasandil kokku lepitud korrast. Eelkõige võivad liikmesriigid otsustada erandi või piirangu kohaldamisel täielikult või osaliselt lähtuda asjakohaste litsentside kättesaadavusest, mis hõlmavad vähemalt samasugust kasutust, mis on lubatud erandi või piirangu alusel. Liikmesriigid peaksid tagama, et kui litsentsid hõlmavad erandi või piirangu alusel lubatud kasutust üksnes osaliselt, kohaldatakse kõikide muude kasutusviiside suhtes erandit või piirangut.[157]

Haridusasutused ei peaks teoste või muu kaitstud materjali kasutamsega seoses kanda üleliialst halduskoormust ega taluma õiguslikku ebakindlust. Seetõttu peavad liikmesriigid erandi rakendamisel tagama, et litsentsid oleksid haridusasutustele asjakohaselt kättesaadavad ja nähtavad (DSM-direktiiv artikkel 5 lõige 2 II taane). See paneb omakorda liikmesriikidele kohustuse võtta meetmeid tagamaks, et haridusasutusel oleks juurdepääs asjakohastele litsentsidele. DSM-direktiivi põhjendusepunktis 23 selgitatakse veel, et sellised litsentsid peavad „vastama haridusasutuse vajadustele“ ning ühe viisida litsentside nähtavuse ja juurdepääsetavuse tagamiseks on vastavate teabevahendite väljatöötamine.[158]

---

[154] DSM-direktiivi põhjenduspunkt 23.

[155] Priora, G., Jütte, B. J., jt. lk 8.

[156] DSM-direktiivi põhjenduspunkt 23.

[157] Samas.

[158] Priora, G., Jütte, B. J., jt. lk 9.

Õigusselguse tagamiseks peaksid liikmesriigid täpsustama, millistel tingimustel võib haridusasutus selle erandi alusel teoseid ja muid kaitstud objekte kasutada, ja vastupidi, millal peaks ta seda tegema litsentsisüsteemi aluse. Kuigi DSM-direktiivi esialgse versiooni kohaselt oli üldiseks eesmärgiks koormuse liikmesriikidele vähendamine, annab direktiivi lõplik versioon siiski rohkem juhiseid selle piirangu rakendamiseks, viidates näiteks sellele, et liikmesriigid võiksid ise nõuda lubasid teoste digitaalses õppetegevuses kasutamiseks ning näidata seeläbi üles austust õiguste omajate õiguste vastu.[159]

[159] Priora, G., Jütte, B. J., jt. lk 9.

KOKKUVÕTE

Haridus on mõeldamatu ilma juurdepääsuta õppematerjalile, millest suur osa on autoriõiguse ja kaasnevate õigustega kaitstav. Kui üldised piirangud autoriõiguses seonduvad ainuõiguse objekti, õiguste mahu ja kestuse määramisega, siis konkreetsed seadusega sätestatud piirangud (vaba kasutamise erandid) seonduvad ühiskondlike huvidega ehk erinevate kulutuuriliste, sotsiaalsete, informatsiooniliste, majanduslike ja poliitiliste vajaduste ning eesmärkidega. Seega on autoriõiguse eranditel keskne roll autoriõiguse omajate ja ühiskonna huvide õiglase tasakaalu leidmise seisukohast.[160]

Käesoleva magistritöö eesmärk oli hinnata kas ja kuidas on tagatud teoste vaba kasutamise erandile tuginemine digitaalses ja piiriüleses õppetöös ning kas ja kuidas DSM-direktiivi vastu võtmine olukorda parandas.

Magistritöö kõrvaleesmärgiks hinnata, kuidas on hariduserandite puhul tagatud tasakaal erinevate huvigruppide huvide ja õiguste vahel, mis omakorda toetab innovatsiooni, majanduskasvu ning kaasaegse digiühiskonna arengut, ning võimalusel anda autoripoolseid praktilisi soovitusi.

Selleks, et vastata küsimusele kuidas sobitusid DSM-direktiivi eelsed hariduserandid kaasaegsesse veebiühiskonda, oli vaja esmalt analüüsida kehtinud hariduserandite, peaasjalikult infoühiskonna direktiivist tuleneva, sisu ja ulatust ning kaardistada selle nõrgad kohad. Vajalik oli see ennekõike seetõttu, et töö peamiseks fookuseks oleva DSM-direktiivi hariduserand on tugevalt läbi põimitud varem kehtinud Euroopa Liidu autoriõiguse direktiividest. Raske on üle tähtsustada ka uute erandite tähendust juba kehtivas õigusraamistikus.

Esimesed peatükis leiti, et autoriõiguse erandite süsteemi (sealhulgas hariduserandi) oluliseks kujundajaks on aastal 2001 vastu võetud infoühiskonna direktiivi, mis on saanud kesksekstugisambaks kogu Euroopa Liidu autoriõigusele ning on andnud palju tööd ka Euroopa Kohtule.

[160] Nemvalts, K., Kelli, A. Hariduserand autoriõiguses. Juridica 10/2021, lk 705.

Infoühiskonna direktiiv artikkel 5 sätestab loetelu eranditest või piirangutest teose või muude objektide reprodutseerimise ja üldsusele edastamise ainuõigusest. Kõik, v.a üks neist, sealhulgas infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõike 2 punktis c sätestatud hariduserand on valikulised, mis tähendab, et liikmesriikidel puudub kohustus neid riigisisesesse õigusesse üle võtta. Kohustuse puudumisest hoolimata on Eesti kõik hariduserandid autoriõiguse seadusesse üle võtnud. Positiivse poole pealt on seda tehtud ka äärmiselt tulemuslikult, kuivõrd Eesti riigisiseses regulatsioonis ei ole hariduserandile kehtestatud liialt rangeid ja paingumatuid piiranguid, näiteks mahu osas. Samas ei olnud regulatsioon ka liialt üldine, mis teeks hariduserandiga seotud isikute jaoks sellest aru saamise ebamõistlikult keeruliseks. Seega on Eesti õigusloomes vähemalt selles küsimuses järgitud põhimõtet, et õigus teenib alati inimest ja mitte vastupidi.

Vaba kasutamise erandite vabatahtlik iseloom, mille tagajärjel on Euroopa Liidu liikmesriikide vaheline autoriõiguse reeglistik äärmiselt killustunud, on vastava regulatsiooni number üks probleemiks. Teine, kuid üldse mitte vähemoluline probleem oli hariduserandi vähepaindlikkus, mistõttu ei olnud see sobilik kaasagsesse digiühiskonda ega täitnud enam seeläbi oma eesmärki, milleks oli asjaomaste isikute huvide ja õiguste tasakaalustamine. Kirjeldatud puuduste läbi vähenes nii Euroopa konkurentsivõime kui innovatsioon, aga ka asjast puudutatud isikute selgus ja arusaam kehtiva regulatsiooni sisust ning sellest, mis on lubatud ja mis mitte.

Eeltoodu põhjal on selge, et hariduserandi muutmise, täpsustamise üldine eesmärk Euroopa Liidu tasandil peaks olema liikmesriikide õiguse suurem ühtlustamine, hariduserandi kohaldatavuse tagamine digikeskkonnas ning selle iseloomu dünaamilisemaks muutmine selliselt, et see „käiks kaasas“ ajas kiiresti muutuva tehnoloogiaga. Lahenduseks tuleks kehtestada kohustuslikud erandid ja piirangud, mis käsitleksid digikeskkonnas toimuvas õppetööd illusteeriva õppematerjali kasutamist.

Järgnevalt analüüsiti magistritöös küsimust kas ja mil määral kõrvaldab DSM-direktiivi vastuvõtmine esimeses peatükis tuvastatud puudused. Nii õigusakti ettepaneku põhjenduspunkt 5 kui DSM-direktiivi lõpptekst rõhutavad mõlemad vajadust teatud piirangud ja erandid tehnoloogiliste uuenduste ja uut tüüpi teoste

kasutusviiside valguses ümber hinnata. Erilist takistust sisuturu toimimisele kujutavad piiriülesed aspektid harmoniseerimata erandite õigusraamistikus.

DSM-direktiivi artikliga 5 kehtestati liikmesriikidele ülevõtmiseks kohustuslik hariduserand. Nimelt peab DSM-direktiivi artikli 5 kohaselt liikmesriik ette nägema ainuõiguste erandi, „et võimaldada teoste ja muu materjali digitaalset kasutamist õppetöös üksnes illustreerimise eesmärgil, taotletava mittekaubandusliku eesmärgi saavutamiseks vajalikus ulatuses ja tingimusel, et (a) selline kasutamine toimub haridusasutuse vastutusel, tema ruumides või muudes asukohtades või turvalises elektroonilises keskkonnas, kuhu on juurdepääs üksnes õppeasutuse õpilastel või üliõpilastel ja õppepersonalil, ning (b) kasutatavale materjalile märgitakse allikas, sh autori nimi, kui see ei ole võimatu“. Seega juhul kui haridusasutuses kasutatakse teoseid digitaalses vormis ja illustreerival eesmärgil, tuleb edaspidi lähtuda DSM-direktiivist.

Eesti õigusesse võeti see säte selguse huvides ja DSM-direktiivis taotletud eesmärgil üle eraldi varasemalt kehtinud eranditest AutÕS § 19 lõige 1 punkti 3^2 näol. Kuigi DSM-direktiivist tulenev hariduserand oleks iseenesest ulatuse poolest mahtunud ka juba kehtinud hariduserandi alla, mis tähendab, et ilmtingimata ei olnud vajadust uut sätet vastu võtte, täidetakse erisätte kehtestamise näol eesmärk, millega tagatakse suurem selgus haridusasutustele ja teistele õppetegevusega seotud isikutele.

Sellega on täidetud üks eesmärkidest, milleks oli parendada olukorda, kus mõnes liikmesriigil ei ole teoseid üldse võimalik hariduslikel eesmärkidel vabalt kasutada. Miinuseks on see, et seadusandja on jätnud küsimuse infoühiskonna direktiivi ja DSM-direktiivi vahekorrast hariduserandi tähenduses, Euroopa Kohtu sisustada.

DSM-direktiivi vastu võtmisega kõrvaldati vähemalt osaliselt ka teine puudus, milleks oli segadus küsimuses, kuidas sobitub vaba kasutamise erand digitaalsesse keskkonda. Direktiivi vastu võtmise tulemusel on üheselt selge, et teoste ja muu kaitstud materjali kasutamine digitaalses ja piiriüleses õppetöös on lubatav arvestades seejuures kehtestatud erandist tulenevaid piiranguid, sealhulgas ka kolmeastmelise testiga.

Kokkuvõtlikult likvideeriti DSM-direktiiviga kõige põletavamad puudused Euroopa Liidu autoriõiguses, kuid selle mitmetahulisuse ja nüansirikkuse tõttu näitab tegelikkuses üksnes aeg, kas tegemist oli siiski kauaoodatud läbimurdega ja reformiga või kaasnevad sellega hoopis uued väljakutsed.

FREE USE OF WORKS AND OTHER MATERIAL IN DIGITAL AND CROSS-BORDER STUDIES

Education is unthinkable without access to learning materials, much of which is protected by copyright and related rights. While general restrictions in copyright relate to the determination of the object of an exclusive right, the scope and duration of rights, specific restrictions provided by law (exceptions to free use) relate to the public interest, i.e., different cultural, social, informational, economic and political needs and objectives. Thus, copyright exceptions play a key role in striking a fair balance between the interests of copyright holders and society.

The objective of the master's thesis was to assess whether and how reliance on the exception for the free use of works in digital and cross-border studies is ensured, and whether and how the adoption of the DSM Directive improved the situation.

The secondary objective of the master's thesis was to assess how the balance between the interests and rights of different interest groups is ensured in the case of educational exceptions, which in turn supports innovation, economic growth and the development of a modern digital society, and to provide practical recommendations from the author, if possible.

In order to answer the question of how pre-DSM Directive educational exceptions fit into the modern online society, it was first necessary to analyse the content and scope of existing educational exceptions, mainly from the Information Society Directive, and to map out its weaknesses. This was necessary primarily because the educational exception of the DSM Directive, which is the main focus of the thesis, is strongly intertwined with previous European Union copyright directives. It is also difficult to overemphasise the meaning of the new exceptions in the existing legal framework.

In the first chapter, the author found that the adoption of the Information Society Directive in 2001, which has become a central pillar of copyright throughout the European Union and has given a great deal of work to the European Court of Justice, is an important factor in shaping the system of copyright exceptions (including the educational exception).

Article 5 of the Information Society Directive sets out a list of exceptions or restrictions to the exclusive reproduction right and distribution right to the public of a work or other objects. All but on of them, including the educational exception in Article 5(2)(c) of the Information Society Directive, are optional, which means that the Member States have no obligation to transpose them into national law. The voluntary nature of exceptions to free use, which has led to a highly fragmented copyright rules between the EU Member States, is the main issue of this regulation.

In the second chapter of the thesis the author found that the implementation of DSM Directive truly set out the biggest fires on EU copyright field, however considering the nuances and complexity of the new exceptsion only time shows it`s true effect.

KASUTATUD ALLIKAD

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Assessment of the impact of the European copyright framework on digitally-supported education and training practices. Dumèius, R., Xalabarder, R., jt. Arvutivõrgus: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1ba3488e-1d01-4055-b49c- fdb35f3babc8 (20.04.2022).
2. Commission Staff Working Document. Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules. SWD (2016) 301 final. Part 1/3. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e065cdOd-7a57-11e6-b076-0laa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format-PDF (4.1.2022).
3. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Roheline raamat – Autoriõigus teadmistepõhises majanduses". KOM (2008) 466 lõplik. – ELT C 228, 22.09.2009.
4. Geiger, C., Frosio, G., jt. Opinion of the CEIPI on the European Commission's Proposal to Reform Copyright Limitations and Exceptions in the European Union. SSRN Electronic Journal, January 20017.
5. Geiger, C., Schönherr, F. Frequently Asked Questions (FAQ) of Consumers in relation to Copyright, Summary Report (A project commissioned by the European Union Intellectual Property Office, 2017), Arvutivõrgus: https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/web/obs ervatory/news/-/action/view/3423769 (22.04.2022).
6. Guibault, L. Why Cherry-Picking Never Leads to Harmonisation. Journal of Intellectual Property, Information. Technology and E-Commerce Law 2010 (1) 2.
7. Hugenholtz, B., Senftleben, M. R. F. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities. Amsterdam, November 2011. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/ 228186530_ Fair_Use_in_Europe_In_Search_of_Flexibilities (26.04.2022).
8. Jents, L. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäevases ühiskonnas. Juridica VII/2012.

9. Jütte, B. J. Uneducating Copyright - Member States can choose between “full legal certainty” and patchworked licensing schemes for digital and cross-border teaching activities. Forthcoming, European Intellectual Property Review 2020. Arvutivõrgus: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3432311 (26.04.2022)
10. Kelli, A., Pisuke, H. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. Vlj. Tallinn: Juridica 2020.
11. Kelli, A., Värv, A., jt. Üliõpilane ja autoriõigus. Juridica 5/2020.
12. Komisjoni Teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele Euroopa digitaalse ühtse turu strateegia (COM(2015)192 final). Brüssel, 6.5.2015.
13. Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) autoriõiguse lepingu preambul. WIPO autoriõiguse leping. – ELT 2004. aasta eestikeelne eriväljaanne ptk 11, kd 33.
14. Nemvalts, K. Autori reprodutseerimise-, levitamis- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas. Magistritöö. Tartu Ülikool 2010.
15. Nemvalts, K., Kelli, A. Hariduserand autoriõiguses. Juridica 10/2021.
16. Priora, G., Jütte, B. J., jt. Copyright and Digital Teaching Exceptions in the EU: Legislative Developments and Implementation Models of Art. 5 CDSM Directive. IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law 2022. Arvutivõrgus: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40319-022-01179-6.pdf (27.04.2022).
17. Quintais, J. P. The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look. European Intellectual Property Review, 42(1). Arvutivõrgus: https://pure.uva.nl/ws/files/47491008/SSRN_id3424770.pdf (21.04.2022).
18. Rosati, E. Non-Commercial Quotation and Freedom of Panorama: Useful and Lawful? Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law 311, 8 (2017). Arvutivõrgus: https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-8-4-2017/4639 (23.04.2022).
19. Snijders, T., van Deursen, S. The Road Not Taken – the CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework – a Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien Decisions. IIC - International

Review of Intellectual Property and Competition Law volume 50 (2019). Arvutivõrgus: https://link.springer.com/article/10.1007/s40319-019-00883-0 (20.04.2022).

20. Targosz, T. Poland's Challenge to the DSM Directive – and the Battle Rages On…. Kluwer Copyright Blog, June 10, 2019. Arvutivõrgus: http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/06/10/polands-challenge-to-the-dsm-directive-and-the-battle-rages-on/ (27.04.2022)
21. von Lewinski, S., Walter, M. M. European Copyright Law. A Commentary. Oxford University Press 2013.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

Eesti Vabariigi õigusaktid:

22. Autoriõiguse seadus. – RT I, 28.12.2021, 3.
23. Autoriõiguse seaduse muutmise seadus (autoriõiguse direktiivide ülevõtmine). - RT I, 28.12.2021, 1.
24. Eesti Vabariigi haridusseadus. – RT I, 16.06.2020, 3.
25. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2
26. Erakooliseadus. – RT I, 19.03.2019, 85
27. Vabariigi Valitsuse 13.07.2006 määrus nr 159 „Teose reprograafi lise reprodutseerimise tasu ilukirjanduse ning teadus- ja õppekirjanduse autorite ja kirjastajate vahel jaotamise määrad ning tasu maksmise kord". – RT I, 11.12.2012, 5.

Muud õigusaktid:

28. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. – RT II 1994, 16, 49.
29. Euroopa Liidu põhiõiguste harta ELT C 326, 26.10.2012.
30. Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioon ELT C 326, 26.10.2012.

31. Euroopa Parlamendi Ja Nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas EÜT L 167, 22.6.2001.
32. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/115/EÜ, 12. detsember 2006 , rentimis- ja laenutamisõiguse ja teatavate autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta intellektuaalomandi vallas (kodifitseeritud versioon). ELT L 376, 27.12.2006.
33. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, 23. aprill 2009 , arvutiprogrammide õiguskaitse kohta ELT L 111, 5.5.2009.
34. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. – ELTL 130.
35. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta EÜTL 77, 27.3.1996.
36. European Copyright Code. Arvutivõrgus: https://www.ivir.nl/copyrightcode/european-copyright-code/ (19.04.2022).
37. Inimõiguste Ülddeklaratsioon. Vastu võetud 14.12.1948 ÜRO peaassamblee poolt.
38. Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping Protokoll Eesti ühinemise kohta Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepinguga (Marrakeši lepinguga) Lisa 1C. – RT II 1999, 22, 123.
39. WIPO 20. detsembri 1996 WIPO autoriõiguse leping. – RT II 2006, 14, 39 16.07.2006.
40. WIPO autoriõiguse lepingu ning WIPO esituste ja fonogrammide lepingu heakskiitmise kohta Euroopa Ühenduse nimel. – EÜTL 89.

KASUTATUD KOHTULAHENDID

41. EIKo 36769/09, Ashby Donald jt vs. Prantsusmaa, 10.01.2013.
42. EKo C-145/10, Eva-Maria Painer versus Standard Verlags GmbH jt ECLI:EU:C:2013:138.
43. EKo C-161/17, Land Nordrhein-Westfalen us. Dirk Renckhoff, EU:C:2018:634.

44. EKo C-162/10, Phonographic Performance (Ireland) Limited vs. Iirimaa, ECLI:EU:C:2012:141.
45. EKo C-170/12, Peter Pinckney versus KDG Mediatech AG, EU:C:2013:635.
46. EKo C-301/15, Marc Soulier, Sara Doke us. Premier ministre, Ministre de la Culture et de la Communication, ECLI:EU;C:2016-878.
47. EKo C-401/19, Poola Vabariik versus Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Nõukogu, ECLI:EU:C:2021:613.
48. EKo C-457/11–C-460/11 VG Wort vs Kyocera jt ja Fujitsu Technology Solutions GmbH jt vs VG Wort. ECLI:EU:C:2013:426
49. EKo C-467/08 Padawan SL versus Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE), ECLI:EU:C:2010:620
50. EKo C-469/17, Funke Medien NRW GmbH versus Bundesrepublik Deutschland, ECLI:EU:C:2019:623.
51. EKo C-476/17, Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas us. Ralf Hütter, Florian Schneider- Esleben, ECLI;EU:C:2019-624.
52. EKo C-5/08 Infopaq International A/S versus Danske Dagblades Forening, ECLI:EU:C:2009:465.
53. EKo C-516/17, Spiegel Online GmbH versus Volker Beck, ECLI:EU:C:2019:625.
54. EKo C-351/12 OSA vs Léčebné lázně Mariánské Lázně a.s., ECLI:EU:C:2014:110.
55. RKTKm 27.02.2017, 3-2- 1-159
56. RKTKm 27.02.2017, 3-2-1-159-16.
57. RKTKo 02.03.2005, 3-2-1-167-04
58. RKTKo 27.11.2019, 2-16-17491
59. RKTKo 27.11.2019, 2-16-17491/52.

MUUD ALLIKAD

60. Andmebaaside õiguskaitse direktiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/LSU/?uri=CELEX:31996L0009&qid=1618679384149 (24.04.2022).
61. Autorihüvitusfondi koduleht. Arvutivõrgus: https://ahf.ee/teated/ (27.04.2022).
62. EKo C-469/17 *Funke Medien*. Kohtujurist Maciej Szpunar ettepanek.
63. EKo C-476/17, *Pelham*, Kohtujurist Maciej Szpunar ettepanek.
64. EKo C-516/17 *Spiegel Online*. Kohtujurist Maciej Szpunar ettepanek.
65. Ettepanek: EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS, mis käsitleb digiteenuste ühtset turgu (digiteenuste õigusakt) ja millega muudetakse direktiivi 2000/31/EÜ COM/2020/825 final, p 1. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN (19.04.2022).
66. Euroopa Komisjon. Küsimused ja vastused — Euroopa Parlamendi hääletus digiajastule sobivate ajakohastatud eeskirjade poolt. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/et/MEMO_19_1849 (10.04.2022).
67. Haridus- ja Teadusministeeriumi kiri Riigikogu kultuurikomisjonile seoses autoriõiguse seaduse muutmise seadusega (autoriõiguse direktiivide ülevõtmine), 368 SE. 07.10.2021 nr 8-5/21/3897-2. Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse%20seaduse%20muut mise%20seadus%20(autori%C3%B5iguse%20direktiivide%20%C3%BClev%C3%B5tmine) (10.04.2022).
68. Infoühiskonna direktiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/LSU/?uri=celex:32001L0029 (25.04.2022).
69. Justiitsministeeriumi arvamus eelnõule tehtud ettepanekutele (01.06.2021). Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse%20seaduse%20muutmise%20seadus%20(a

utori%C3%B5iguse%20direktiivide%20%C3%BClev%C3%B5tmine) (17.04.2022).

70. KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE Autoriõiguse euroopalikuma ja aja nõuetele vastava raamistiku suunas COM/2015/0626 final. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/et/TXT/?uri=CELEX %3A52015DC06 26 (18.04.2022).
71. Rendidirektiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/LSU/?uri=celex:32006L0115 (26.04.2022).
72. Rosati, E. Italian Supreme Court says that the quotation exception in copyright law only applies to partial reproductions of works, never to works in their entirety. IPkitten, 13.03.2022. Arvutivõrgus: https://ipkitten.blogspot.com/2022/03/italian-supreme-court-says-that.html (18.04.2022).
73. Rosati, E. The Commission's DSMS and CJEU case law: what relationship? The IPKat. Arvutivõrgus: https://ipkitten.blogspot.com/2016/10/the-commissions-dsms-and-cjeu-case-law.html (27.04.2022).
74. Tallinna Keskraamatukogu 05.05.2021 arvamus, kättesaadav eelnõu materjalide hulgas Riigikogu kodulehelt. Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/ eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse%20seaduse%20 muutmise%20seadus%20(autori%C3%B5iguse%20direktiivide%20%C3%BClev%C3%B5tmine) (27.04.2022)
75. Tarkvara direktiivi ametlik kokkuvõte. Arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/et/LSU/?uri=CELEX:32009L0024 (20.04.2022).
76. The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look. Arvutivõrgus: https://pure.uva.nl/ws/files/47491008/SSRN_id3424770.pdf (27.04.2022).
77. Voorhoof, D., Høedt-Rasmussen, I. Copyright vs Freedom of Expression Judgment. ECHR Blog 2013. Arvutivõrgus: https://www.echrblog.com/2013/01/copyright-vs-freedom-of-expression.html?m=1 (24.04.2022).